

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Filosofie Anny Pammrové

Tereza Fišerová

Vedoucí práce: Mgr. Milan Hanyš, Ph.D.
Praha 2022

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 21.6. 2022

.....

Podpis autora práce

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na filosofii polozapomenuté české feministky a filosofky Anny Pammrové. Autorka se zabývala tématy vztahu mužů a žen k přírodě a spojovala je s otázkami feminismu. Ekofeminismus je proud feminismu, který nachází spojitost mezi způsobem, jakým se nahlíží na přírodu a na ženy a jeho hlavním cílem je návrat člověka k přírodě. Pammrová poukazovala na to, že ženská otázka je úzce propojena s problémy životního prostředí a odcizení člověka v moderní společnosti. Cílem bakalářské práce je představit, analyzovat a kriticky zhodnotit myšlenky této autorky.

Klíčová slova: Anna Pammrová, československá filosofie, gender, feministická filosofie, ekofeminismus

Abstract

The bachelor thesis focuses on the philosophy of the half - forgotten Czech feminist and philosopher Anna Pammrová. The author dealt with the issues of men's and women's relationship to nature and connected it with issues of feminism. Ecofeminism is a stream of feminism that finds a connection between the way nature and women are viewed and its main goal is the return of man to nature. Pammrová pointed out that the women's issue is closely connected with the problems of the environment and the alienation of man in modern society. The aim of the bachelor thesis is to present, analyze and critically evaluate the ideas of this author.

Keywords: Anna Pammrova, czechoslovak philosophy, gender, feminist philosophy, ecofeminism

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala vedoucímu své bakalářské práce Mgr. Milanu Hanyšovi, Ph.D. za odborné vedení práce. Vážím si času, který mi věnoval, stejně jako jeho cenných rad a trpělivosti.

Obsah

Úvod.....	7
1. O životě Anny Pammrové.....	9
1.1 Přehled jejího života.....	9
1.2 Přátelství s Otokarem Březinou	15
2. Žena na přelomu 19. a 20. století	17
2.1 Postavení ženy ve společnosti.....	17
2.2 Dětství	18
2.3 Vzdělávání	19
2.4 Profese.....	22
2.5 Politický život	23
2.6 Manželství.....	27
2.7 Mateřství	28
2.8 Neprovdané ženy.....	29
2.9 Stáří	30
3. Analýza díla Anny Pammrové	31
3.1 Obraz ženství.....	32
3.2 Nadvláda mužů	35
3.3 Mateřství a manželství	37
3.4 Panství nad přírodou	39
Závěr	46
Seznam literatury	49

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu věnovat polozapomenuté spisovatelce a filosofce Anně Pammrové, která je často přezdívaná jako lesní žena. S osobností Anny Pammrové se pojí počátky ekofeminismu v našich zemích na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Tvorba Anny Pammrové byla v její době přehlížena, zejména kvůli kontroverznímu postoji k moderní době. Kritika Anny Pammrové je zaměřena proti stávajícímu stavu tehdejší společnosti. Anna Pammrová směřuje svou ostrou kritiku zejména vůči otázkám mužského panství a patriarchátu. Muž se v moderní době snaží podmanit si pomocí vědy přírodu, stejně jako si v minulosti podmanil ženu. Anna Pammrová se nedokáže ztotožnit s proudem ženského hnutí, jelikož podle ní se představitelky těchto hnutí snaží přiblížit mužským pošetilostem, mezi které řadí boj o moc a dominanci nad přírodou, a snaží vystavit novou společnost na základech, které byly položeny mužem. Tyto základy vnímá jako zkažené, a proto není ochotna pomáhat snahám soudobých feministek, ani se za feministku považovat.

Další kritika je zaměřena proti moderní technologii, spotřební a konzumní společnosti, která je motivována pouze materialismem, který zapříčiňuje dekadenci celé společnosti. Jako problematickou vnímá právě dualitu hmoty a ducha. Hmota podle Pammrové zvítězila nad duchem, tedy muž nad ženou. Ženská podstata je tehdejšími ženám neznáma, protože se nechaly umlčet mužskou dominancí a dostaly se do pasivní pozice ve společnosti, ze které je podle Pammrové cesta pouze tehdy, pokud si žena uvědomí vlastní zaslepenost, pokusí se duševně rozvíjet a bude naslouchat svému vnitřnímu hlasu.

V první kapitole bakalářské práce se budu nejprve věnovat životopisu autorky, ze kterého je zřejmé, že život v lese má zásadní vliv na její tvorbu. Anna Pammrová v průběhu svého nelehkého života vždy ve svých myšlenkách utíkala do prostředí svého bezstarostného dětství, které ji činilo šťastnou. Její pozdější vztahy formovaly její postoj k mužům, mateřství a ženství jako takovému. V druhé části první kapitoly se krátce zmíním o důležitém přátelství s básníkem Otokarem Březinou. Jejich přátelství mělo

na tvorbu básníka velký vliv, avšak Anna Pammrová se ohledně svého vlivu, který měla na básníka, snaží zůstat skromná. V druhé kapitole se budu zabývat ženou na přelomu devatenáctého a dvacátého století. V kapitole se budu snažit postřehnout tehdejší život žen, stejně jako jejich snahy za zrovnoprávnění, ale i jejich postoje k mateřství a manželství. Tento historický kontext vnímám jako důležitý, abychom pochopili, proč se například Anna Pammrová odchylovala svým myšlením od ostatních žen. Na jedné straně se jedná o ženy, které přijaly pasivní funkci jako hospodyně a mužovy společnice, na druhé straně se na základě svých idejí straní i názorů žen, které se snaží získat sociální rovnoprávnost v patriarchální společnosti, která je podle autorky špatná od svých základů.

Ve třetí kapitole se přesunu k samotné analýze díla Anny Pammrové, která se bude snažit postihnout nejvýznamnější motivy jejího díla. Mezi tyto motivy řadím zejména obraz ženství, nadvládu mužů, mateřství a manželství a ekofeminismus.

Cílem mé bakalářské práce je představit interpretaci, tedy myšlení a dílo spisovatelky, která byla za svého života přehlížena pro své nekonvenční myšlení, avšak její dílo je plno myšlenek, které jsou do dnešní doby velmi aktuální. V díle Anny Pammrové se nacházejí myšlenky, které by mohli ocenit lidé, kteří se stále snaží bojovat za větší rovnoprávnost obou pohlaví, či lidé, které děsí rychlý pokrok dnešních technologií, stejně jako devastace přírody a panský vztah vůči přírodě.

1. O životě Anny Pammrové

1.1 Přehled jejího života

Zrod filosofie Anny Pammrové je bezprostředně spjat s jejím dětstvím a prostředím, ve kterém vyrůstala a dospívala. Les, tedy zejména prostředí, měl na její tvorbu obrovský vliv. K motivu lesa se mnohokrát vrací ve svých myšlenkách i na sklonku života.

Anna Pammrová se narodila 29. července 1860 v Kralici nad Oslavou, nedaleko města Třebíče, jako první dcera lesníka Jana Pammra. Rod „Pammricků“ údajně pocházel ze šlechticů. Její matka se jmenovala Josefina a sloužila jako komorná. Rodina Pammrů měla dohromady čtyři dcery, ze kterých byla Anna nejstarší. Dalšími sestrami byly Leopoldina, Eleonora a Antonie. Jejich babička je často provázela panenskými lesy na Kozínku, při kterých jim vyprávěla pohádky a pověsti z kraje, což sestrám pomáhalo rozvíjet jejich obrazotvornost. (Křemenová, 2005: 5-8)

Anna musela v roce 1865 odejít ke kmotrům Novákovým na jejich dvůr, který měli v Jasenici. To v Anně velmi brzy začalo vzbuzovat nelibost, protože byla zvyklá na lesní prostředí a čistý vzduch. (Křemenová, 2005: 9) Anna se nedokázala sžít se svou kmotřenkou, která podle Anny byla člověkem bez lásky, byla panovačná a stále Anně něco nařizovala, čímž u Anny vyvolávala velký odpor. Již v této době začala Anna pociťovat společenskou přetvářku, která ji unavovala, a ve svých myšlenkách často utíkala ke chvílím, které strávila v přírodě. (Křemenová, 2005: 9-13) Kmotra Anny pro ni byla symbolem přetvářky, bezcitnosti a vypočítavosti. (Křemenová, 2005: 20) Anna v této době trpěla nejen duševně, ale také fyzicky. Kmotr spatřil, jaké trápení Anna zažívá, a snažil se ho mírnit. (Křemenová, 2005: 21)

Roku 1873 se Anna se svými kmotry vydala do Vídně, kde na ni největší dojem zanechal strojnický pavilon. „Anti však v paměti tkvěla stále obludná, čmoudící mašina.“ (Pammrová, 2003: 95) V prostředí velkoměsta Anna také lépe pozorovala přetvářku kmotry, jejíž mluva i způsob chování se městu přizpůsoboval. „Kmotra dokonce vlídně vybídla svou schovanku, aby si v hračkářském krámkě sama vyvolila, co si přeje mítí.

Ale děvče, vůlově přes tři roky ochromované, nebylo v té chvíli s to zvláštní výsady uchopiti.“ (Pammrová, 2003: 97).

V roce 1875 musela Anna odejít do Znojma, kde se učila šít, hrát na klavír, učila se francouzsky a zdokonalovala se v němčině. Později se začala učit i anglicky. (Křemenová, 2005: 22-23)

Ve dvanácti letech se kmotra snažila Annu provdat za svého synovce Rajmunda Domanského, aby se jí podařilo udržet majetek v rodině. Anna tento sňatek odmítla, přičemž jí ihned byla vyčítána její nevděčnost ze strany kmotry. (Křemenová, 2005: 24) Jan Pammr byl rozzloben, když se dozvěděl, jaké záměry měla kmotra s Annou, a proto se rozhodl ji odvézt od kmotrů zpět domů. Annina matka byla velmi nešťastná, protože se obávala, že Anna nebude mít dobře zajištěnou budoucnost, nicméně Anna otci byla velice vděčná. (Křemenová, 2005: 25)

Anna se musela vydat do služby do Vídně roku 1880. Ve Vídni přebývala u důstojnické rodiny, kde se starala o mladší děti. Život ve Vídni jí ale příliš nesvědčil, protože její plíce onemocněly katarem. Anna opět toužila trávit svůj život v lese. (Křemenová, 2005: 26)

V roce 1882 se Anna vrátila za rodinou, kde se měla v čerstvém prostředí možnost zotavit, nicméně byla šťastná, když se později vrátila do Vídně, protože nesnesla výčitky své matky ohledně skutečnosti, že opustila dvůr u Nováků. Ve Vídni se však její zdravotní stav opět zhoršil. (Křemenová, 2005: 27) V této době se Anna seznámila s Leopoldem Stögerem a nechala se zlákat divokou přírodou v okolí jeho statku. S ním se Anně roku 1884 narodila dcera Alma v Linci v Horních Rakousích. Poté Anna s dcerou odjela k rodičům. Stögerovi nevadilo, že Anna nedostane od rodičů věno, přál si pouze, aby byla Anna šťastná. Anna se později vrátila k Stögerovi na statek, kde pobyla pouze měsíc, a následně se vrátila zpět k rodičům i přes vytrvalé nářky Leopolda Stögera, neboť ji jeho příbuzní nepřijali vlídně. (Křemenová, 2005: 28-32) Anna se vrátila k rodičům po velkém osobním zklamání s rozporuplnými pocity ohledně pokryteckého „velkého světa“. S výjimkou své sestry Eleonory se od lidí izolovala a věnovala většinu svého času studiu

cizích jazyků a filozofie, občas vyučovala ve Velké Bíteši a Náměšti právě cizí jazyky. (Urbánková, 2016: 19)

V roce 1890 se Anna setkala s Františkem Krohem, jehož přítomnost od počátku v Anně vyvolávala nepříjemné pocity. Anna se často zmiňuje, že jeho esence byla až diabolická. (Křemenová, 2005: 49) Kroh se snažil učinit Annu svou manželkou, nicméně Anna se ke svatbě příliš neměla. „Tvrdě, pevně imperátorsky jsem mu připomínala, aby si ani na vteřinu na mysl nepřipouštěl strhovati mne takto proti mé vůli na dráhu všedních žen, které svůj jediný cíl vidí v manželství, jež se stává stále více odporné vzhledem k cestě k tomuto cíli užívané od dávných dob.“ (Křemenová, 2005: 64) Její postoj k manželství byl v této době netradiční, jelikož v 19. století bylo manželství stále považováno za ženský ideál. Od útlých let se ženy učily, co to znamená pravé ženství, které právě v manželství mohly uplatnit. Vstup do manželství znamenal také ekonomickou jistotu, ale z právního hlediska byly ženy v podřízeném postavení vůči svému manželovi, tudíž žena neměla žádnou nezávislost. (Abramsová, 2005: 71) Tento postoj Pammrové nejspíše pramení ze skutečnosti, že viděla muže, jak zneužívají svého postavení v rodinném i společenském životě. Nepřála si být jednou z žen, které jsou lhostejné vůči této nespravedlnosti, stejně jako nechtěla uctívat svého muže jako boha a věřila, že pokud ženy mají získat rovnoprávnost, musí zamezit utrpení, které muži na ženách páchají. (Pammrová, 1917: 130) Zvrat přišel v roce 1893, kdy Anna svolila a Kroha si vzala za svého manžela, zejména po naléhání rodičů, na které Anna brala ohled. (Urbánková, 2016: 23). Anna v manželství chřadla hlavně po stránce duševní, stále si vyčítala, že Krohovi přísahala věrnost a oddanost. (Křemenová, 2005: 97) „Opravdová žena zůstává věrna toliko své vesmírné podstatě; a jestli bývá donucována k jakékoli jiné „věrnosti“, stává se nevěrnou všemu.“ (Pammrová, 1917: 119) Zde se také objevuje její kritika a skepse vůči církevním obřadům, protože z jejího pohledu slibovala něco, čím chtěla být i bez církevního dozoru – tedy laskavou a dobrotivou. Byla přesvědčena, že altruismus musí zvítězit nad každým sobectvím. (Křemenová, 2005: 99) Anně se ještě téhož roku s Krohem narodil syn František. (Křemenová, 2005: 106) Kroh se snažil zlomit svou vzdělanou ženu,

nakládal na ni příliš mnoho práce a vracel se pozdě domů s křikem a výhrůžkami, kdy Anna s dětmi musela z domu utíkat ze strachu, aby je nezbil. (Křemenová, 2005: 138-143) O tři roky později již Anna a Kroh žili odděleně a jejich vztah se stal striktně „obchodním“, jelikož Anna s ním byla stále nucena udržovat kontakt kvůli dětem. „Vzhledem k dětem jsem nucena přijímat od něho některé odpadky k uhájení jejich pozemské existence.“ (Křemenová, 2005: 154)

Anna s dětmi začala žít jako svobodná matka, což jí bylo umožněno v důsledku smrti jejího kmotra v roce 1898, který odkázal Anně finanční obnos. Získané dědictví znamenalo, že si Anna mohla postavit malé dřevěné stavení na lesní samotě Havlov u Žďárce. (Urbánková, 2016: 25) Nicméně ani stavba domku se neobešla bez Krohova zásahu, který vedl stavbu nového obydlí, ale vše probíhalo velmi úspěšně, protože Kroh chtěl mít Annu co nejdříve ze svého domu pryč. (Křemenová, 2005: 161) Anna si ale ani přesto nestěžovala, protože nový domek pro ni byl symbolem vysvobození a její život by mohl být považován za téměř bezstarostný, kdyby nebylo jejich dětí. (Křemenová, 2005: 162) Břemeno mateřství trápilo Annu celý její život, protože cítila, že jako matka nemůže ochránit své děti před vlivem zkaženého světa. (Křemenová, 2005: 129)

Anna často přemýšlela především o vztahu ke své vlastní dceři Almě. Alma prvních 8 let svého života prožila se svými prarodiči v jinošovské myslivně. Když odcházela od prarodičů, prožívala podobné trauma jako její matka Anna, která jako malá musela odejít do Jasenice. (Urbánková, 2016: 143) Anna pocítovala kontrast mezi jejich osobnostmi, vyčítala si, že nebude Almu schopna zachránit před mužským vlivem, protože ani ona sama nebyla schopna se mu ubránit kvůli vnitřní pasivitě, ze které se Alma narodila. Alma své matce jednou řekla: „Nikdo nechtěl, abych byla na světě – a přece jsem zde...“ (Křemenová, 2005: 146) Odlišnost jejich osobností můžeme pozorovat i na tom, že Anna se nikdy nechtěla obklopovat mnoha lidmi, vyhovovala jí lesní samota, po které Alma netoužila. Almě se líbil hektický život v Náměšti a zejména zámecké služebnictvo, od kterého se mohla dozvědět spoustu zajímavých informací. (Urbánková, 2016: 139-140)

Almě a Anně nebylo dáno více času, aby se obě navzájem pochopily, protože Alma roku 1906 umírá. (Křemenová, 2005: 147)

Krohův původ byl obestřen pověstmi z dob švédských válek, kdy se jeho děd údajně dopustil zločinu na ženě, ze kterého byl Kroh zplozen. Jako dítě tedy nebyl počat z pravé lásky, a tudíž ani nemohl milovat ostatní lidi. Říkalo se, že za ním chodí kletba pohlavního hříchu, která může být zrušena pouze tehdy, pokud jeho dítě bude zplozené z velké lásky. (Křemenová, 2005: 76-84) Vztah Kroha s Annou láskyplný nebyl, proto Annu pronásledovala úzkost, že František bude pokračovatelem této kletby. Anna se snažila malého Františka zaopatřit nejen ekonomicky, ale také po duševní stránce, učila ho jazykům, práci na zahradě a učila ho vážit si důležitých knih. (Urbánková, 2016: 136) „Neodlučuj se od stromů, hvězd a dobrých knih! Les nebo zahrada ať se stane tvým domovem až do posledního dechu. Strom tě bude těšit, žít v zimě zahřívát, v létě chladit a v nemoci léčit.“ (Křemenová, 2005: 115-116) František byl sečtělý chlapec, který nejspíše vycítil matčinu úzkost ohledně svého narození, proto matce také podobně jako Alma řekl, že ví, že se neměl narodit. (Křemenová, 2005: 181) Nepřítomnost otce způsobila, že František byl na matce velmi závislý a přebíral od ní některé perspektivy, zejména ohledně společnosti, na kterou hleděl s určitou skepsí. (Urbánková, 2016: 137) V důsledku začínající první světové války roku 1914 František jednoho dne nepřišel domů. Později se Anna dozvěděla, že zmizela i dívka, se kterou František chodil. Společně tedy odešli do ciziny. (Křemenová, 2005: 184) František s Annou do jisté míry zůstali v písemném kontaktu. (Urbánková, 1994: 138)

V roce 1915 umírá Kroh, který na sklonku života údajně litoval toho, jak svou ženu trápil. (Křemenová, 2005: 184-185) Roku 1922 si Anna mohla dovolit dostavět svůj nový zděný domek, nicméně byla stavbou znavena, protože se snažila při stavbě pomáhat, jak se dalo. Domek i tak nebyl podle jejích představ, protože v něm byla zima, ale později ho dokázala dobře vytopit. Od roku 1924 navštěvovala Annu o prázdninách její neteř Alma, které vyprávěla o svém životě. (Křemenová, 2005: 186) Alma popisuje každodenní život tety, přičemž nejvýrazněji na ni působil zpěv tety při práci na zahradě. (Křemenová, 2005:

188) Pozpěvování si u práce bylo ještě na počátku 20. století zcela běžné, ni cméně v jejím zpěvu se odrážel hluboký vztah ke všemu živému. Anna věřila, že zpěv má pozitivní vliv na rostliny. Negativně se pak stavěla k lidem, kteří při práci kleli. (Urbánková, 2016: 62) Alma při svých návštěvách také pozorovala, jaký vliv měla Anna na své sousedy. Sousedka mlynářka Šafránková jednou Almě řekla: „Teprve nyní počala jsem se zajímati o literaturu. Mám paní Pammrovou ráda pro její svéráznost a její vtipný humor, kterým dovede časové události kritizovat, a mnohdy dovede i do budoucna ledacos říci, co se později vyplní.“ (Křemenová, 2005: 196)

Jednou z věcí, které si Anna Pammrová vážila nejvíce, byla samota. Bylo tomu tak především proto, že věřila, že samota člověka chrání před zkaženou společností, která z lidí činí pouhé stroje neschopné vlastního myšlení a vytrácí se i jejich schopnost jednat na základě instinktů. Anna nechtěla být ovlivňována lidmi, proto ji mnoho z nich považovalo za podivínku. (Křemenová, 2005: 197-201) Anna strávila poslední roky svého života na samotě nad údolím řeky Bobrůvky, které připomínalo Vlčí kopec, na kterém strávila své dětství. (Urbánková, 2016: 68) Anna byla vnímána jako samotářka, ale i přes to často vítala návštěvy a vyměňovala si korespondenci se ženami, které ji žádaly o pomoc. (Křemenová, 2005: 204) V roce 1940 bylo Anně osmdesát let a pomalu se vytrácela její životní síla. Neměla již tolik sil, aby mohla pracovat na své zahrádce a její literární činnost ustala. (Křemenová, 2005: 210-211) Na sklonku Annina života se o ni starala její neteř Alma, která chtěla Annu odvézt do Velkého Meziříčí, kde by se o ni mohla postarat lépe, než na samotě. Anna tuto možnost svérázně odmítla a řekla Almě: „V lese jsem se narodila, v lese chci umřít!“ (Křemenová, 2005: 214) Anna Pammrová zemřela 19. září 1945 ve věku osmdesáti pěti let. Přála si být pohřbena někde v lese, ale to úřady nedovolily. Anna Pammrová je pohřbena ve Žďárci. (Křemenová, 2005: 221)

1.2 Přátelství s Otokarem Březinou

Názory na přátelství s Otokarem Březinou jsou různé, nicméně Anna Pammrová měla na básníkův život velký vliv. Jejich první setkání se uskutečnilo v roce 1887 v Jinošově. Básník byl ohromen o osm let starší Annou, která měla na tehdejší dobu kontroverzní pohled na společnost. Obdivoval její schopnost svobodně přemýšlet a myslet za hranice veřejného mínění. (Urbánková, 2016: 16)

Anna s Otokarem Březinou navázala písemný kontakt, který po dobu jejich přátelství trval téměř čtyřicet let. Jejich písemná korespondence má dle mnohých velkou filosofickou i uměleckou hodnotu. Badatel Josef Zika se vyjadřuje k jejich dopisům: „... začíná korespondence, tak výjimečná a zvláštní. Je sama o sobě literárním dílem, předchůdcem nebo později průvodcem Březinovy poezie, ať té, kterou psal ve verších, anebo v prozaických esejistických skladbách. Je v ní uloženo mnoho z básníkovy filosofie a je nejspolehlivějším výkladem jeho názorů estetických. Z listů Anně Pammrové nejlépe poznáváme Březinův charakter.“ (Urbánková, 2016: 20) Kromě toho, že se v dopisech zrcadlí básníkův charakter, jsou i reakcí na Anniny životní strasti. V dopisech se objevuje mnoho rad, které básník Anně uděloval. V korespondenci se tudíž odráží i charakter samotné Anny Pammrové. (Urbánková, 2016: 21)

V letech 1893 – 1896 mezi přáteli nastalo období ticha. Anna v té době prožívala období nešťastného manželství a pocity izolace od světa. Korespondence byla obnovena na začátku roku 1896, kdy Anna se svými dětmi začala žít samostatný život. V prvních dopisech po dlouhém tichu je cítit úzkost. Básník má strach, aby použil správná slova, která Anně neublíží po jejím nešťastném manželství. Sestra Anny Eleonora navíc vzbudila v básníkovi špatné pocity. Dával si za vinu, že manželství Anny se mohlo rozpadnout právě kvůli citům, které Anna k básníkovi chovala. (Urbánková, 2016: 25-25)

Anna Pammrová byla významnou postavou v básníkově životě, protože ji jako jedinou vedle své matky jmenoval jako ženský element, který přispěl k jeho tvorbě. To je důležité poznamenat, jelikož významný prvek, který ovlivnil jeho tvorbu, byla právě smrt matky v roce 1890. O tři roky později ustala i korespondence se spřízněnou duší, kterou viděl

v Anně Pammrové. Tuto ztrátu nesl velmi těžce a po radostném obnovení jejich korespondence Březina píše Pammrové: „V království ženy jsem se setkal jedině se svou matkou a Vaší Duší.“ Pammrová se snažila zlehčit svůj vliv na básnickou tvorbu a ve svém životopise píše: „Můj vliv na Březinu tkví v tom, že jsem ho měla k tomu, aby zanechal vyučování na škole a věnoval se pouze tvorbě.“ (Urbánková, 2016: 27)

Mezi společné rysy, které propojovaly jejich tvorbu, byl jistý sklon k pesimismu, který můžeme vysvětlit strastiplným osudem obou autorů. Avšak Březina i přes pesimismus, který se značně objevuje v jeho tvorbě, věří tomu, že veškeré nové projevy života způsobují novou bolest a štěstí je osvobozením od bolesti. (Urbánková, 2016: 29) Díky Anně Pammrové se Březina seznámil s indickou filosofií. Myšlenky, které obsahuje indická filosofie, pomohly oběma přátelům čelit strastem života, stejně jako mírnit jejich pesimismus. Březina byl později Pammrové velice vděčný, že ho k indické filosofii přivedla. (Urbánková, 2016: 31) Anna Pammrová se o indickou filosofii začala zajímat téměř dvacet let před smrtí dcery Almy, nicméně v tomto období se k této filosofii obracela daleko intenzivněji, protože jí nabízela útěchu ve velmi těžkých časech. Prohloubení zájmu o indickou filosofii a buddhismus přišlo v tomto období také proto, že Pammrová navázala korespondenční přátelství s knězem Janem Maliarikem, který jí byl oporou a důvěrníkem po smrti dcery Almy. Oba přátelé našli společnou řeč ohledně východní filosofie a v jejich dopisech často polemicky uvažují například o ženské otázce nebo rovnoměrném rozdělení zemských statků. (Urbánková, 2016: 47-48)

Přátelství Pammrové a Březiny bychom mohli popsat jako hluboké souznění dvou vzdálených duší. Jejich přátelství bylo tak hluboké zejména proto, že Pammrová ani Březina neměli touhu se s lidmi příliš sblížovat. Oba si vážili jeden druhého, jelikož vzájemně obdivovali vnitřně nadané duše, které v sobě spatřovali. (Urbánková, 2016: 39) Abychom jejich přátelství ale příliš neromantizovali, na závěr uvedu, že i když si jeden druhého hluboce vážili, v jejich korespondenci nelze zapřít skutečnost, že se v určitých otázkách názorově lišili. „Nechám si tedy své myšlenky a názory pro osoby jiné! Cestami Vámi naznačenými, bych došla jen k tělesnému i duchovému úpadku. Toho jsem se

až dodnes vystříhala, a také příště vystříhati dovedu, díky přirozenému čistě ženskému instinktu, který nemá nic společného s tím, co průměrní mužové u žen obdivují, a který mne vždy vedl v pravé místo, pakli mi světské společenské předsudky v cestě nestály. Že jsem o několik kroků jen dále než ženy – baby, ženy – stroje a ženy nevinné (čti lhavé), proto jsem Vám tak protivnou.“ (Urbánková, 2016: 49)

2. Žena na přelomu 19. a 20. století

2.1 Postavení ženy ve společnosti

Abychom dovedli lépe pochopit filosofii Anny Pammrové, dovoluji si nejprve nastínit historický kontext doby, ve které autorka žila, z čeho její myšlenky vycházely a čím byly ovlivňovány.

Převratným obdobím pro postavení ženy byla doba osvícenská, kdy osvícenští filosofové začali klást důraz na „vědu o člověku“, tedy na jeho životní situaci, soužití muže a ženy a vztahy mezi jednotlivými pohlavími. Osvícenství se mimo jiné začalo důkladně zajímat o individuální lidská práva, spravedlnost a zákaz diskriminovat ostatní lidské osoby. (Abramsová, 2005: 23-24) Filosofie osvícenství započala modernizační procesy, mezi něž patří i emancipace žen. (Bahenská aj., 2011: 33) Ženě byl připsán nový status v rámci rodiny jako matce, nicméně výsadní občanská práva jí přiznána nebyla, jelikož evropské společnosti se nechtěly zabývat občanskými právy žen. (Abramsová, 2005: 24) Úloha muže a ženy byla ve společnosti stále jasně stanovená a odkazovala se na přírodní zákon, který definoval ženu jako slabší pohlaví, které má přirozeně sklony k vášním a iracionalitě, protože její podstata je ovládána biologicky. (Abramsová, 2005: 24) Prosazování přírodního zákona vedlo k legitimizaci diferenciací rolí muže a ženy s odkazem na přírodu, který je vnímán jako trvale platný. Obhajování rolí podle přírodního zákona je přirozeně platné a přírodou chtěné, což znamená, že žena je uzpůsobena k péči o domácnost a volí si povolání pečovatelského charakteru. (Nagl-Docekal, 2007: 32-33) Ženy byly vyloučeny z veřejné sféry, ale i přesto se někteří filosofové snažili na tento

problém poukázat a chtěli, aby ženám byla přiznána profesionální a politická práva stejně jako právo na vzdělání, avšak jejich myšlenky byly přehlíženy a považovány za odvážné. (Abramsová, 2005: 24) Koncept přírodního zákona poskytl teoretický základ pro konceptualizaci genderových identit v rámci filosofie, lékařství a porodnictví. (Lenderová aj., 2009: 35) V praxi emancipační hnutí vedlo k „domestikaci ženy“ a ještě pevnějšímu ukotvení role ženy v sociálním řádu 19. století. (Bahenská aj., 2011: 33) „Domestikace ženy“ byla utvrzována osvícenskými představami, že ženská mysl je spojena s jejími reprodukčními schopnostmi, což napomáhalo ospravedlnění při rozdělení sfér na veřejnou a soukromou. Žena je podle této představy uzpůsobena k životu v soukromé, tedy domácí sféře a muž naopak sféře veřejné. Moderní představy o ženském těle určovaly její identitu. (Abramsová, 2005: 28) Hlavní morální úlohou a odpovědností ženy bylo stát se matkou a také obnovit ideu domácího světa, tedy stát se harmonizujícím činitelem v domácí sféře, která byla v průběhu 19. století narušena moderními útoky společnosti na řád, který se formoval po napoleonských válkách. (Bahenská aj., 2011: 46-47)

2.2 Dětství

Již od středověku bylo početí dítěte spojeno s očekáváním a větší radost činilo přivést na svět muže než ženu. Narození syna znamenalo dát společenství člověka jako dědice majetku a jména, později také osobu politicky činnou s občanskými právy. Pokud se narodila dcera, znamenalo to, že byl na svět přiveden člověk, kterého bude potřeba hlídat, dát mu věno a provdat ho. Od středověku můžeme pozorovat podcenění dívky, které zanechalo stopy do budoucnosti. (Lenderová aj., 2009: 69)

Narození dívky v rodině znamenalo jistou ekonomickou zátěž. Jako nejproblematičtější se jevílo, pokud se v rodinách narodilo více dívek a žádní synové. Žena, která nedovedla porodit zástupce mužského obyvatelstva, často zažívala pocit osobní nedostatečnosti a vlastního selhání. Z tohoto důvodu byly někdy matky mnohem přísnější vůči svým dcerám než synům. S každou další dcerou se od středověku až do poloviny 20. století

objevovala otázka věna, které muselo být dcerám darováno, aby byla zajištěna finanční stabilita budoucího manželství, a to bylo zatěžující pro všechny společenské vrstvy, dokonce i šlechtické rody. Na dívky byly kladeny mnohem větší nároky než na chlapce, protože musel být dodržen ideál ženskosti spočívající v pasivitě a submisivitě. Narození chlapce nezpůsobovalo tolik starostí, jelikož chlapci stačilo poskytnout dobré vzdělání a později mu najít vhodnou partnerku. (Lenderová aj., 2009: 74)

2.3 Vzdělávání

Vzdělávání dívek se stalo velkým tématem v první polovině 19. století, avšak počáteční pokusy o institucionální vzdělávání dívek můžeme dohledat v tereziánském období v sedmdesátých letech 18. století. Roku 1774 byla zavedena povinná školní docházka a vytvořen systém nižšího školství. (Bahenská, 2005: 9) O rok později byla stanovena stejná pravidla pro vzdělávání obou pohlaví a návštěvu veřejné či soukromé školy. Zpočátku převládala shovívavost v dívčí docházce, která se prosazovala mnohem hůře než u chlapců, nicméně v devadesátých letech 18. století byly zavedeny speciální třídy pro dívky, z nichž některé se v průběhu 19. století proměnily na samostatné dívčí školy. (Lenderová aj., 2009: 88-89)

Vzdělávání dívek bylo více orientováno na přípravu pro budoucí roli ženy – matky, důraz byl kladen na ženské ruční práce, které se vyučovaly na úkor literární výchovy, které se učili chlapci. (Lenderová aj., 2009: 89) Jako negativní se také jevila výuka v německém jazyce, která způsobila špatnou znalost mateřštiny až do devadesátých let 19. století. (Bahenská, 2005: 10)

Pokud se lidé v nižších vrstvách snažili o zlepšení svého sociálního postavení, zaměřovali svou pozornost spíše na řemeslo než na vzdělání, protože pro ně představovalo jakousi nedosažitelnou metu, po které netoužili. Vyučit se řemeslu bylo spíše mužskou záležitostí, avšak i v 19. století se objevovaly učnice, které se věnovaly zdokonalování ve tkaní a práci s látkami. Tuto možnost mohly dívky získat ale pouze ve městech, jejich

vyučení trvalo jen dva až čtyři roky a následně se z nich stala levná pracovní síla. Vhodným řemeslem pro ženu tedy byla textilní výroba, které se mohly věnovat doma nebo v manufakturách. (Lenderová aj., 2009: 89)

V zámožnějších rodinách se dávala přednost domácímu vyučování. Důvodem nebyla skepse vůči nekvalitnímu vzdělání, ale strach rodičů z různých nemocí a špatné dětské společnosti. Individuální vyučování trvalo déle a také způsobovalo rozličné schopnosti a dovednosti dětí. Děti vyučovali samotní rodiče, příbuzní nebo domácí učitelé. (Lenderová aj., 2009: 90)

Do šedesátých let 19. století je při vzdělávání dívek kladena pozornost především na péči o domácnost, ale od čtyřicátých let 19. století nabývá na důležitosti také národnostní perspektiva. (Bahenská aj., 2011: 122) Tento nový rys dívčího vzdělávání se objevuje ve spojitosti s oceněním ženské účasti na národně obrozeneckém programu. Aby žena mohla být dobrou manželkou a partnerkou svému muži, musela dobře ovládat češtinu a mít všeobecné znalosti. Z této myšlenky vznikl dívčí kroužek roku 1837 na popud Bohuslavy Rajske, ve kterém se scházely ženy za účelem kultivace vlasteneckých, společenských konverzací a sebevzdělání. (Lenderová aj., 2009: 92-93) O dva roky později byla založena Společnost českých dívek, která se zaměřovala na všeobecný vzestup vzdělanosti žen a snahy o literární tvorbu. (Bahenská, 2005: 14) Pro ženy v rámci tohoto společenství bylo důležité nejen stát se manželkou a matkou, ale také ženou vlastenecky vzdělanou, která své znalosti a dovednosti zúročí jako vlastenecká vychovatelka budoucí generace. Vzdělání ženy se od této doby chápe jako užitečné a všeobecně prospěšné. (Bahenská aj., 2011: 122-123)

V roce 1848 byla založena dívčí škola Spolek Slovanek z iniciativy Honoraty Zapové a Johany Fričové. Dívčí škola získala prostředky ke svému fungování prostřednictvím dobročinných sbírek, nicméně entusiasmus veřejnosti finančně podporovat dívčí školy dlouho netrval. Posun přišel až v šedesátých letech, kdy školní instituce začal podporovat stát. (Bahenská aj., 2011: 124) Právě v šedesátých letech začaly nově vznikat i vyšší dívčí školy, o které byl projeven velký zájem. Zejména Vyšší dívčí škola královského hlavního

města Prahy otevřela v průběhu let 1863 až 1887 šest tříd. Tato vyšší dívčí škola si kvalitní výukou a učitelským sborem pod vedením Viléma Gablera získala dobrou pověst. (Lenderová aj., 2009: 95) Nesporně můžeme konstatovat, že škola poskytovala kvalitní výuku, nicméně obsah vzdělávání zůstal silně zaměřen na výchovu ženy pro domácnost. Kromě toho škola byla určena spíše pro dívky ze středního stavu, kterým vzdělání mělo pomoci stát se dobrou matkou a hospodyní. (Bahenská aj., 2011: 125) Navzdory kritice, že škola byla určena jen pro dívky z bohatých rodin, nelze přehlédnout skutečnost, že škola začala poskytovat dívkám znalosti, které do té doby byly přístupné jen pro chlapce. Dívky se v budoucnu mohly prosadit jako učitelky či vychovatelky. (Lenderová aj., 2009: 95)

V sedmdesátých letech se v důsledku růstu odborných dívčích škol otevírají dvě zásadní otázky. První z nich byla konkurence mužů a žen ve stejných oborech, druhá pak, jaké klady přináší vzdělaná žena, která se rozhodne nestát se matkou a manželkou, společnosti. K zodpovězení těchto otázek přispěla v sedmdesátých letech Karolina Světlá, která založila Ženský výrobní spolek. Její spolek si naklonil podporu veřejnosti, protože poukazoval na důležitost praktického vzdělání pro ženu, a to hlavně díky výběru předmětů, vzhledem ke kterým se žena mohla stát nejen matkou a manželkou, ale také ženou profesně vzdělanou. (Bahenská aj., 2011: 129-130)

Druhou významnou osobností, která podává vysvětlení, proč je důležité, aby se žena profesně vzdělávala, byla Eliška Krásnohorská. Krásnohorská spatřuje vzdělání jako nutný krok k hmotné emancipaci žen. (Bahenská aj., 2011: 131) „Na vás jest, ženy a dívky, abyste rozšířily lásku k vědomostem do rodiny a společnosti, abyste jimi ušlechtily sebe i své okolí, abyste povznesly ku krásnějšímu ještě významu své povolání domácí a vychovatelské, vypěstovaly své schopnosti, darovaly národu pokolení vzdělanější a měly oblažující vědomí, že jste pomohly tvořiti úrodnou půdu, na které vědecký život český se volně rozprostříti a slavně zkvěsti jest povolán.“ (F. A. Urbánek, 1926: 34)

V osmdesátých a devadesátých letech dochází v rámci vyšších dívčích škol opět ke zpomalení myšlenky emancipace. Směr žen byl znovu orientován na rodinný život, ve kterém příprava na odborné povolání neměla své místo. (Bahenská, 2005: 51)

2.4 Profese

V šedesátých a sedmdesátých letech se již nepochybovalo, že žena musí mít jisté vzdělání, ale právě ono vzdělání stále směřovalo k tomu, aby se z ženy stala manželka, matka a hospodyně. Pokud ženy volaly po odborném vzdělání, ve svém důsledku to bylo chápáno tak, že chtějí ekonomickou nezávislost, což ohrožovalo postavení mužů, strukturu rodiny i nastavený sociální řád. (Lenderová aj., 2009: 419)

Do prvních snah o to, aby žena získala odměnu za odbornou práci, se vložil Spolek sv. Ludmily, který byl založen roku 1851. Spolek vznikl s iniciativou pomáhat chudým vdovám a také poskytovat vyučování šití a pletení chudým dívkám. Činnost spolku ale brzy opadla, než do něj roku 1865 vstoupila Marie Riegrová-Palacká. (Lenderová aj., 2009: 419-420) Riegrové-Palacké se nezamlouval způsob, jakým byly podporovány chudé rodiny, a proto se začala zaměřovat na tzv. prevenci před chudobou, která neměla rodinám poskytovat jen jednorázové finanční příspěvky, ale zasadila se o vznik organizované sociální péče. Tvrdila, že jednorázové dary neřeší dlouhodobou chudobu a další generace by si na tyto dary pouze zvykly. Pokud se mělo jednat o jednorázovou pomoc, měla by jít tam, kde je doopravdy potřeba. Vytvořila proto i teoretické spisy, které popisují jednotlivé situace, a dává rady, jak se rozhodovat při udělování příspěvků rodinám. (Bahenská aj., 2011: 184) V rámci reorganizace spolku prosadila nové stanovy, podle kterých cílem spolku měla být péče o chudé rodiny, starost o opuštěné ženy a „vyučovati chudé dívky způsobem takovým, aby dostávaly netoliko pevný základ zbožnosti a mravnosti, ale aby nabyly také takového vědění a vycvičení, by si mohly samy opatřiti výživu svou a aby nepotřebovaly více almužny.“ (Červinková-Riegrová, 1892: 48-49) Riegrová-Palacká se dále zasadila o vznik průmyslové školy, kde dívkám bude umožněno vyučit se ženskému řemeslu, tedy šití, kreslení, rytectví a účetnictví. Škola měla zajistit uplatnění žen na trhu práce a to, že díky výdělků nebudou muset být na nikom závislé. (Lenderová aj., 2009: 420) Průmyslová škola na rozdíl od Vyšší dívčí školy přijímala dívky z chudých

rodin, nikoli ze střední třídy. Dívky nemusely platit školné a obsahem výuky byly odborné předměty, které dívkám mohly pomoci získat budoucí uplatnění. Výuka nebyla zaměřena na všeobecné předměty, ani výuku jazyků. (Bahenská, 2005: 63) Činnost spolku nemohla plně nahradit funkci státu v jeho sociální politice, jelikož na to neměl dostatek prostředků. Jeho pomoc se tedy převážně zaměřovala na vdovy, sirotky, nemocné a zraněné. (Bahenská aj., 2011: 185)

V šedesátých a sedmdesátých letech se již uznávala výdělečná činnost žen ze střední třídy. Ženy si vydělávaly nejen ručními pracemi, ale působily též jako domácí vychovatelky hudby nebo jazyků. V osmdesátých letech se otevřely nové příležitosti pro výdělečnou činnost, avšak žena se měla stále zaměřovat na to, co je pro ženské pohlaví vhodné, tedy péče o rodinu, o muže a vlastenecká činnost. Na konci devadesátých se ženy čím dál více objevovaly na pozici úřednice. (Lenderová aj., 2009: 423-424)

2.5 Politický život

Politický život koncem 19. století byl protkán vznikem nových občanských stran, které mluvily především k mladé generaci žen, jež trvaly na tom, že demokratizace společnosti se neobejde bez jejich účasti. Významným tématem v souvislosti s demokratizací bylo volební právo, které mělo být rozšířeno i na ženy. (Lenderová aj., 2009: 459)

Jednou z výrazných postav ženského hnutí byla Františka Plamínková, která bojovala za získání volebního práva pro ženy a poukazovala na význam občanské rovnoprávnosti. (Bahenská aj., 2011: 193) Plamínková vysvětluje několik významů občanské rovnosti, mezi které patří i mravní význam. Rovnost vysvětluje jako záruku spořádaných vztahů ve společnosti, nicméně se zmiňuje o tom, že občanská bezprávnost nebyla zákony podněcovaná, ale každý člověk si ji odůvodňoval podle svojí duševní úrovně. Žena podle Plamínkové byla postavena na úroveň nezletilých mužů nebo marnotratníků, tedy mužů, kteří neměli volební právo, a v žádném případě nepřipadalo v úvahu, aby se dožadovala rovnosti na základě vykonané práce. (Plamínková, 1920: 11) Dalším významem je „hlas

v řízení státu a tím i vlastních osudů a osudů svých dětí“. Inspiraci nalézala u amerických matek, které se dožadovaly volebního práva a tedy i moci, aby mohly připravit své děti na budoucnost. (Plamínková, 1920: 12) Posledním významem, který zde uvede, je, jak výchovně na ženy působilo volební právo. Příklady Plamínková opět hledá v Americe, kde státní nadvládní Mc. Mullen říká, že: „volební právo vzbuzuje v ženách zájem pro veřejné záležitosti, vede je k jejich studiu. V rodinách se hovoří o nich, noviny se čtou pilněji a lépe než jinde, čímž domov i stát získává.“ (Plamínková, 1920: 13)

V boji za prosazení aktivního volebního práva pro ženy, jehož vrchol se datuje mezi roky 1905 – 1907, se angažovalo mnoho dalších aktivistek, nicméně boj byl neúspěšný a ženy byly vyloučeny z volebního práva. (Lenderová aj., 2009: 460) Ženy získaly další šanci až v roce 1912, kdy se konaly volby do českého zemského sněmu ve volebním obvodu v Mladé Boleslavi – Nymburk. Díky vytrvalému přístupu ženských organizací byla tohoto roku zvolena do českého zemského sněmu Božena Viková-Kunětická. Její přístup k řešení ženské otázky se odchyloval od dobového trendu aktivistek ženského hnutí, avšak i tak ženské hnutí slavilo velký úspěch. Viková-Kunětická se měla stát jednou z prvních žen na poslaneckém místě v rámci Evropy vedle Švédska a Norska a přijímala mnoho gratulací ke svému zvolení i z ciziny, nicméně do sněmu nevstoupila, protože její zvolení zamítl místodržitel kníže František Thun. (Lenderová aj., 2009: 461) I přes entuziasmus, kterého se Vikové-Kunětické dostávalo ze zahraničí, některé domácí ohlasy nezněly tolik nadšeně, kupříkladu Lidové noviny psaly, že výsledky volby a snahy Výboru za volební právo žen považují za teroristické a hanbu politiky a že se česká politika nesmí nechat zastrašit hysterickou společností. (Bahenská aj., 2011: 194)

Ženy, které bojovaly za větší účast na politickém životě, využily oněch vlastností, které jim muži přisuzovali, a tvrdily, že právě jejich „přirozenost“ jim může pomoci vyvážit mužský prvek v politice. Tím měly na mysli hlavně kultivaci národa a mravní a kulturní zvelebení. Nejdůležitějším elementem v ženském hnutí bylo prosazovat ženské požadavky, což vyplývalo ze skutečnosti, že řešit ženské problémy může nejlépe jenom žena. Mezi různými proudy ženského hnutí také docházelo ke shodě, že ženy musí získat rovná

politická práva. (Lenderová aj., 2009: 462) O práci žen v politice se začalo hovořit jako o poslání. Žena měla konečně možnost využít svých „vrozených“ vlastností k tomu, aby chránila slabší a měla možnost mít slovo v oblasti sociální péče. Jejich práce měla jakýsi vyšší morální kontext, ze kterého se žena netěšila, ani nezískala hmotné zajištění. (Lenderová aj., 2009: 463)

Ženy poprvé volily a byly voleny 15. června 1919 v tajných volbách do zastupitelstev, ačkoli v té době rovné volební právo neexistovalo. (Lenderová aj., 2009: 464) Františka Plamíková se zmiňuje o tom, že „není dosud úřední statistiky o těchto památných volbách; jistě bylo by zajímavé, jakým procentem vykonávaly svou povinnost, kolik jich bylo zvoleno atd.“ (Plamíková, 1920: 25) 29. února 1920 byla přijata nová ústava, kterou schválilo Národní shromáždění. Plamíková v důsledku toho upozorňuje na to, že ženy se nemohou spolehnout na přijetí nové ústavy v otázce úplné rovnoprávnosti s muži. V ústavě sice byla ženám zaručena úplná rovnoprávnost, nicméně se nesmí domnívat, že tím zaniknou předsudky společnosti. „Ve zvyk musí přejít vědomí rovnoprávnosti – avšak mínění, které zde velmi rozhoduje, je celkem konzervativní.“ (Plamíková, 1920: 26-27)

Na závěr této kapitoly bych se ještě ráda věnovala našemu významnému českému muži, který se podílel na snahách českého ženského hnutí, jímž byl Tomáš Garrigue Masaryk. Masarykovy snahy byly nejvíce viditelné v období, kdy se české ženské hnutí snažilo zasadit o přístup žen ke kvalifikovaným povoláním. Již v 80. letech 19. století se podílel na osvětové činnosti a svou prací přispíval ke snahám o ženskou rovnoprávnost. Jeho primárním zájmem bylo to, aby ženy získaly lepší přístup ke všeobecnému a vyššímu vzdělání. Ve stopách Masarykových myšlenek a idejí vzniklo v Čechách Pokrokové hnutí a na Moravě hnutí Mladá Morava. Obě hnutí se snažila rozvíjet Masarykovy snahy. Masaryk jako poslanec nadále podporoval Výbor pro volební právo žen, snažil se mít vliv na to, aby se ženy politicky vzdělávaly a vyvíjely politickou činnost. Masarykem založená strana Česká strana lidová měla ve svém programu heslo „Žena budiž na roveň postavena muži kulturně, právně a politicky“. (Lenderová aj., 2009: 453-454) Ve studii Milana Hanyše s názvem „Masarykova cesta od konzervatismu k feminismu“ se dozvídáme,

že Masarykův postoj k ženské emancipaci se nejvýrazněji formoval v devadesátých letech 19. století, kdy emancipační hnutí v Čechách vyvíjelo největší úsilí a získalo podporu měšťanské buržoazie, která spojila své nacionální snahy o emancipaci se snahami emancipací žen, čímž se stavěla proti konzervativním Němcům. Masarykův přístup k ženské emancipaci by mohl být zpochybněn jedním z jeho výroků ke svým studentům, ve kterém se zmiňuje o tom, že sice nepochybuje o tom, že žena bude jednoho dne politicky činná, nicméně si myslí, že žena je obdařena schopnostmi, konkrétně city, které se více hodí k rodinné činnosti. (Árnason aj., 2019: 253-254) Podle tohoto Masarykova výroku bychom ho mohli zařadit spíše ke konzervativnímu proudu, kdy se sice snaží zpřístupnit odborné vzdělání pro ženy, které jej ale mají zužitkovat v praxi k tomu, aby se lépe staraly o domácnost a věnovaly se činnostem především v ní. Masaryk se tedy v této době stavěl spíše skepticky k radikálním snahám ženského emancipačního hnutí. Můžeme se domnívat, že Masaryk i po přečtení Millova spisu „O poddanství žen“ stále zastával v polovině osmdesátých let názor, že žena má žena od přirozenosti jisté schopnosti, které se hodí k určitému povolání, čímž podporuje patriarchální postoj k ženám. Mill ve svém spisu totiž tvrdí, že vlastnosti, které jsou připisovány ženám, jsou výsledkem společenských a kulturních vlivů. (Árnason aj., 2019: 254) V průběhu devadesátých let Masaryk znovu přemýšlí nad postavením ženy, zejména kvůli skutečnosti, že se jeho žena Charlotta podílela na překladu Millova spisu „O poddanství žen“. (Árnason aj., 2019: 255) Za zmínku stojí i Masarykův dopis o údajné cestě do Ameriky, která je mnohými považována za falzifikát. Spekuluje se o tom, že stylistika dopisu není typicky „masarykovská“, nicméně je obdivuhodné, že stanovisko, které je podpořeno v dopise, dokládá skutečnost, že Masaryk byl ochoten i vymyšleným svědectvím podpořit závažnost ve vztahu k ženské otázce. V dopise podporuje myšlenku svobody a emancipace. Masaryk se v tuto dobu tedy již přiklání k takovému názoru, že aby bylo možné dosáhnout společenského pokroku, žena musí přestat být muži otrokyní. Zde je vidět očividný posun od jeho výroků v osmdesátých letech. (Árnason aj., 2019: 256-267) V následujících letech se Masaryk začíná více vyjadřovat k tomu, že je nutno narovnat vztahy mezi mužem

a ženou, protože to je nutnou podmínkou demokratizace společnosti. Zasazuje se i o ekonomickou rovnost mužů a žen, protože jedině tak lze dosáhnout společnosti, která je spravedlivěji uspořádána. Žena se pak může věnovat politické činnosti, jelikož bude mít větší svobodu. (Árnason aj., 2019: 264) Masaryk věří, že pokud dojde k narovnání vztahů mezi mužem a ženou, nebude to výhodné pouze pro ženu, ale i pro celou společnost. (Árnason aj., 2019: 265)

2.6 Manželství

Dívky se od počátku svého života připravovaly na roli manželky, zejména pěstováním určitých dovedností potřebných pro roli hospodyně a matky. Skutečností ovšem je, že v některých komunitách se až jedna pětina dívek rozhodla zůstat svobodná. Důvodů mohlo být hned několik, jedním z nich například to, že žena z pohledu zákona nebyla nezávislá a také byla v podřadném postavení vůči svému manželovi. V realitě manželské vztahy byly složité a vyžadovaly komunikaci a kompromisy, jelikož v manželství bylo důležité rozdělit práci na základě rolí, ale také diskutovat o společných prostředcích. Jedním z velkých vlivů na vstup do manželství pro ženu bylo ekonomické zajištění, nicméně koncem 19. století se začaly objevovat ženy, které daly přednost životu bez manžela, těm se potom říkalo staré panny. Na přelomu století dále můžeme pozorovat skutečnost, že docházelo k transformaci od patriarchální formy manželství k manželství založenému na vzájemnosti. Nová forma manželství směřovala k většímu uvědomování si ženských potřeb, z čehož plynulo i to, že ženy pomalu začaly opouštět roli manželky se všemi jejími typickými charakteristikami, a začaly být více kritické vůči svým protějškům. (Abramsová, 2005: 71)

Důležitým faktorem při výběru partnera byla víra, která mohla v mnoha situacích způsobovat obtíže. Oba snoubenci museli být příslušníci té církve, před kterou měli být oddáni. Součástí museli být také dva svědci a dva katoličtí duchovní. Problém nastal, pokud jeden ze snoubenců byl příslušníkem protestantské církve, zde bylo nutné, aby se příslušník katolické církve zavázal k tomu, že se pokusí nekatolíka získat pro katolické

vyznání a nekatolík se tomu nesmí bránit. Děti tak měly být výlučně vychovány v katolické víře. (Lenderová aj., 2009: 113-114) Dalším neméně důležitým činitelem bylo finanční zajištění budoucího chotě. Sociální postavení ženy se odvíjelo především od toho, jak zámožný je její partner, a proto můžeme říci, že v západoevropské kultuře bylo manželství spíše záležitostí rozumu, než citu a sexuální přitažlivosti, to byly faktory až druhořadé. (Abramsová, 2005: 72-73) Obrat v tomto myšlení můžeme pak pozorovat v druhé polovině 19. století, kdy čím dál více párů zakládalo manželství kvůli lásce. Podle mnohých mínění totiž jenom láska mohla vést k rovnoprávnému manželství. (Abramsová, 2005: 74) Od této doby musel být budoucí manžel nejen dobře ekonomicky zajištěn, ale posuzovala se i jeho osobnostní stránka. Muž musel prokázat, že je zodpovědný a zároveň šetrný. Dále se začala posuzovat mravnost u mužů, dívky se měly vyhýbat svůdníkům a hýřilům, ačkoli nad jejich milostnou minulostí se přivíraly oči, což u dívek neplatilo. (Lenderová aj., 2009: 116) Ačkoli tento obrat mohl znít slibně pro spoustu žen, realitou zůstával fakt, že žena musela svému muži vycházet vstříc, plnit jeho přání a neměla v domě tolik pravomocí, ačkoli chod domu závisel právě na ní. K nadřazenému postoji vůči své manželce opravňovala manžela nejen role živitele rodiny, ale také vzdělání. (Lenderová aj., 2009: 120)

Odloučení manželů v případě nefungujícího manželství nebylo snadné kvůli působení katolické církve. Katolická církev řadila manželství mezi svátosti, a tudíž bylo považováno za nerozlučné. Rozluka byla přijata po zavedení civilního sňatku roku 1868, což znamenalo velký otřes katolickými dogmaty. Reforma manželského práva se začala podrobněji řešit až v souvislosti se založením první republiky. (Lenderová aj., 2009: 124-125)

2.7 Mateřství

Společnost 19. století konstruovala a zobrazovala mateřství jako inherentně spjaté s ženstvím. Na budování tohoto konstruktů se v předchozím století ve velké míře podílel

Rousseau, který byl přesvědčen, že mateřství je přirozeným instinktem každé ženy. Rousseau tvrdil, že ženy se mají starat o své děti a vychovávat je tak, aby se staly dobrými občany, což je úkol velmi časově náročný, a proto má žena věnovat veškeré své úsilí tomuto údělu. Žena podle něj může dosáhnout pravého ženství pouze tak, že bude naprosto oddaná svým dětem, bude je milovat a bude jim stále nápomocná. Tyto požadavky na matku jí pak zabraňovaly ve vstupu na pracovní trh. (Abramsová, 2005: 104) Z deníkových zápisů z 19. století víme, že ženy se o prožívání mateřství příliš nezmiňovaly, ačkoli je patrné, že praxe se lišila od ideálu, jelikož matka se svými dětmi nebyla v nepřetržitém kontaktu. Matky ve svých denících zachycovaly především charakterové rysy dítěte, obavy z různých onemocnění a trávení volného času. (Lenderová aj., 2009: 130-131)

Na ženy začala být kladena velká zodpovědnost v rámci výchovy dětí jako dobrých občanů. Mary Wollstonecraftová argumentuje, že pokud žena má mít tuto zodpovědnost, nejdříve se jí musí dostat dobrého vzdělání a musí získat práva: „Učiňte ženy rozumnými tvory a svobodnými občany, a ony se rychle stanou dobrými manželkami a matkami.“ Zkušenosti žen a role matky se pomalu začaly přesouvat do sféry charitativní a sociální činnosti, kde ženy našly alespoň malý zdroj moci ve veřejné sféře. (Abramsová, 2005: 105)

2.8 Neprovdané ženy

Od první poloviny 19. století byla zjištěna značná převaha žen v populaci, zejména kvůli skutečnosti, že spousta mužů byla odvedena do vojsk, nebo se před verbováním ukrývala. Sňatkový věk začal také růst, protože aby pár mohl založit rodinu, musel být ekonomicky zajištěný, což nebylo vždy snadné. Z těchto důvodů se začalo ve společnosti objevovat čím dál více žen, které nemohly najít partnera. Délka života neprovdaných žen byla nižší, než žen provdaných, většinou to byly ženy z nižších vrstev, jejichž věno nebylo dostatečné k založení rodiny, proto zbytek života musely poměrně tvrdě pracovat, aby se zaopatřily.

Ženy se tedy často potýkaly s chudobou a psychickými obtížemi, které v kombinaci s tvrdou prací vedly k dřívějšímu ochabnutí organismu. Žen, které se dožily za těchto podmínek věku nad sedmdesát let, byla naprostá menšina. (Lenderová aj., 2009: 163-164)

Na neprovdané ženy, které byly označovány jako „staré panny“, společnost pohlížela nevráživě až do první poloviny 20. století. Společnost omlouvala pouze ženy, které svůj život zasvětily nějakému vyššímu cíli, za který byla považována například umělecká činnost. Těmto ženám byl ale i tak vyčítán jejich lehkomyšlný život. (Lenderová aj., 2009: 165-166) Neprovdané ženy si musely najít místo, které nahradí rodinné prostředí, proto se často uchylovaly do dívčích škol, nemocnic nebo řeholních komunit. Neprovdaným ženám bylo ze strany společnosti doporučováno, aby si našly místo, kde budou prospěšné, proto ženy ze středních vrstev, které pracovaly v nějaké domácnosti, nebyly považovány za problematické. (Abramsová, 2005: 92-93) Život neprovdaných žen byl o poznání náročnější, než život neprovdaných mužů. Ženy neměly přístup k takovému množství pracovních pozic jako muži, navíc docházelo k jejich vytlačování například z řemeslné výroby. Život neprovdaných žen byl nuzný, proto také tvořily největší procento mezi příjemci sociálních dávek, a to zejména ve stáří, kdy již nebyly schopné pracovat. (Abramsová, 2005: 93)

Mezi neprovdané ženy se řadily i svobodné matky. Neprovdaná matka byla ve společnosti symbolem nezodpovědnosti, morálního úpadku a deviantního chování. Ne všechny ženy, které se dostaly do jiného stavu, se vyznačovaly promiskuitním chováním. V realitě k nim jejich okolí nebylo tolik kritické, byly spíše předmětem politování a nezáviděníhodného postavení, ačkoli s jejich morálkou okolí již tolik nesouhlasilo. (Abramsová, 2005: 119)

2.9 Stáří

Za typickou formu soužití byla považována nukleární rodina, tedy rodiče a děti. Když děti dospěly, odešly od rodičů a zakládaly vlastní rodinu, která žila odděleně. I přes tuto

skutečnost měli lidé ve stáří dobře vybudované příbuzenské sítě, od kterých se jim dostávalo podpory, a nežili vždy v osamocení. Staří lidé se ale nechtěli spoléhat na péči rodiny a naopak se snažili vyžít tak, aby nebyli nikomu na obtíž a zůstali nezávislí. (Lenderová aj., 2009: 160)

Ve velkém množství případů, zejména ve městech, mnoho starých lidí dožívalo svůj život u svých provdaných dětí, kde jim byla přidělena úloha starosti o vnoučata. Prarodiče svým vnoučatům zpívali, vyprávěli bajky a pověsti a snažili se rozvíjet řečové a socializační dovednosti. (Lenderová aj., 2009: 160-161)

Byl vytvořen stereotyp moudrého staří, který se čím dál víc začal objevovat v lidové literatuře. Stáří bylo vnímáno jako úctyhodné, protože mladí lidé si uvědomovali, že staří lidé za sebou mají léta tvrdé práce a zkušeností, které mohou předávat dalším generacím. (Lenderová aj., 2009: 161)

Jako problematické ale působilo osamocení ve stáří. Značný rozdíl můžeme pozorovat na obou pohlavích, kdy muž byl v padesáti letech na vrcholu svého života, kdežto žena již splnila svou funkci jako matka. Když žena ztratila schopnost reprodukce, začala se potýkat s existenčními problémy, jelikož z pohledu společnosti ztratila své ženství. Manželským párům bylo doporučeno v tomto bodě v jejich životech přerušit pohlavní styk. (Lenderová aj., 2009: 16)

Z deníkových zápisů a korespondencí můžeme vyčíst, že staří lidé si uvědomovali krátící se čas, kterým jim zbývá, a proto se většina z nich snažila k životu přistupovat aktivně. Konkrétně spisovatelky se začaly více věnovat literární tvorbě, psaní dopisů a deníků a překladům, což jim často pomáhalo dostat se i ze svízelné finanční situace. (Lenderová aj., 2009: 163)

3. Analýza díla Anny Pammrové

V následující kapitole se budu podrobněji zabývat myšlenkami Anny Pammrové. Tato kapitola je rozdělena do čtyř podkapitol podle motivů, které považuji za stěžejní v díle

Anny Pammrové. Těmito motivy jsou obraz ženství, nadvláda mužů, mateřství a manželství a panství nad přírodou.

3.1 Obraz ženství

Anna Pammrová se snaží najít původní obraz ženství ještě v době před vznikem předbiblického mýtu a k tomuto hledání obrazu ženství připojuje i kritiku církve a náboženství, které sepisováním teologických textů uvrhly ženu do falešného obrazu jejího skutečného ženství a podílely se na tvorbě femininity, která je každé ženě podávána jako neměnná skutečnost. (Šmejkalová, 2005: 99-100) Za symbol tohoto uvěznění ženy do forem vytvořených náboženstvím považovala kříže, které se objevují po celém kraji a mají připomínat onu trýzeň, do které byla žena uvržena. „Kdykoli jela mimo Ukřižovaného, zamrazilo ji: tělo nahé, utýrané! [...] bolest a hrůza. Lid aby sebe do toho nábožně nořil bez ustání! [...] Ona *nemohla*, nechtěla dojít spásy tímto způsobem.“ (Jastrzemska aj., 2020: 192) Nicméně je nutné poznamenat, že Pammrová neodmítla náboženství jako celek, protože díky svému příteli, evangelickému knězi Jánůvi Maliárikovi, se u ní projevil zájem o východní filosofii a mystiku, kterou později inspirovala i svého přítele Otokara Březinu. (Jastrzemska aj., 2020: 192)

Pammrová tvrdí, že žena přijala toto utrpení jako přirozený úděl a zároveň i všechnu bolest jako součást své identity a nekladla žádný odpor při přijetí tohoto břemene. Autorka klade základní otázku, jak žena došla k tomuto tichému přijetí oné trýzně a za co si myslí, že má být trestána. (Pammrová, 2017: 11) Snaží hledat původ tohoto automatického přijetí pasivity, které způsobuje, že ač žena dělá cokoli, vzdaluje se od své pravé podstaty a ztrácí svůj vnitřní ženský hlas. „Žena necht' je činna nebo trpna, necht' rodí nebo pracuje, necht' mluví nebo myslí, chová se způsobem pravidla nacvičeným, čímž znehodnocuje sama sebe, aniž to ví.“ Velmi ostře se staví proti stávajícímu stavu společnosti a říká, že: „Nikdo mne nepřesvědčí, že zrozena jsem k trpění a bolesti.“ (Pammrová, 2017: 12) Dále se kriticky staví k ženám, které přijaly tento nepravý způsob ženství, který vysvětluje jako otrávený mužským elementem a upevňovaný přežitými společenskými formami a říká:

„Což máme zůstatí takto odstrašujícím, nesrozumitelným tvorem – netvorem, závadou všemu na zemi zrozenému, souvěčným defektem naší mateřské planety?“ Odmítá se řadit k ženám, které trpně souhlasí se stávající situací, která je vede k tomu, že ženy konají proti své pravé ženskosti a jejich způsob žití podle Pammrové značí „Konec Bytí“. (Pammrová, 2017: 13) Autorka se také důrazně vymezuje proti představitelkám moderního ženského hnutí, protože tak činí v rámci stanovených společenských forem, které nesměřují k přetvoření ženské zkušenosti, ba naopak se snaží přiblížit mužským vzorům ve svých snahách dosáhnout sociální rovnoprávnosti. Tyto ženy nejsou schopny spatřit pravý původ žentství, protože jsou uvězněny v mužském systému myšlení. (Pammrová, 2017: 21) Podle Pammrové tento způsob myšlení vytváří falešnou představu svobody a člověk si v něm sám v sobě vytváří svěřací kazajku, která neumožňuje přetvoření dosavadních základů, které autorka vnímá jako „protiživotní“. (Pammrová, 2017: 25-26) Dále Pammrová tento způsob žití vysvětluje takto: „Všehochtivý pozemšťan rád by si věci mimolidské přivlastnil a podrobil nezřízeným svým choutkám. Toť příznak zvrhlosti.“ (Pammrová, 2017: 28) Nevidí odpověď ve snahách ženských hnutí, protože si myslí, že na starých základech, které jsou podle jejích slov zkažené, nelze vybudovat něco nového. Jejich snahy pouze následují cesty mužů a nemohou vést ke svobodnému a pravému ženskému bytí. (Pammrová, 2017: 130)

Vedle žen, které autorka odsuzuje, jsou podle ní na světě i nevšední a pozoruhodné ženy, které se chtějí odloučit od nepravého způsobu žentství. Jsou to ženy, které považují tento způsob žití za nedostačující, protože neodpovídá skutečnému obrazu pravého žentství a jsou jeho pouhou náhražkou. Chtějí pomoci přetvořit základ dosavadního způsobu žití, protože odmítají všeobecně přijaté ženské ctnosti, pojmy a myšlenky, jelikož věří, že byly pro ženu stvořeny se špatnými a nečestnými úmysly. (Pammrová, 2017: 14) Ženy nikdy nemohou dojít cíle k přetvoření stávající situace, pokud se budou ohlížet za sebe a bezmyšlenkovitě přejímat mužské názory. (Pammrová, 2017: 16)

Zabývá se otázkou, proč se ženy v její době nedokáží vyjádřit ke svému žentství, které patří jim a nikomu jinému, a proč jejich hlas nikdo nechce vyslyšet. Dochází k závěru,

že ženská ústa jsou v ochromení, jelikož žena byla po dlouhou dobu nucena mlčet a mluvila z ní ne-žena, která uvízla ve formách vytvořených mužem. (Pammrová, 2017: 9) Druhou příčinou, proč žena není schopna autenticky promluvit je samotný jazyk, který ženě vymezil prostor, ve kterém může existovat. Jazyk se stal nástrojem mužů k podmaňování nejen žen, ale i celého světa kolem nich. Jazyk vytvořil pomyslné vězení, ve kterém není možno správně postihnout ženskou zkušenost, a tím muži ženy drží v oné pasivitě. (Pammrová, 2017: 128) Pammrová říká, že žena není schopna promluvit a klást otázky, které jsou důležité pro její existenci, jelikož muž stojí nad ní a shlíží na ni z vrchu, jako kdyby byla něco méně hodnotného, než je on sám. (Pammrová, 2017: 8) Dále Pammrová říká: „Okruh ženiny působnosti byl otráven mluvou mužskou a zatemněn mrzkostí všech. Nastalo hříšné mlčení vůči jistým neodčinitelným událostem v neprozkoumané oblasti univerzálního ženství. Do této chvíle vše to se nejen trpí, nýbrž i schvaluje.“ Muž tím, jak dominantně stojí nad ženou a otrávil jazyk, ve kterém žena není schopna postihnout vlastní ženskou zkušenost, zároveň ovlivňuje ženské myšlení, aniž by si uvědomoval, že žena též touží po autentickém poznání. (Pammrová, 2017: 10) V důsledku uvěznění v rámci samotného jazyka žena zapomněla na své poslání a pozbyla schopnosti vyjádřit pravou podstatu svého ženství. (Pammrová, 2017: 9)

Anna Pammrová ve své knize *Cestou k zářnému cíli* vysvětluje, že k vytvoření lepšího světa, který bude obsahovat dokonalé lidství, je potřeba odmítnout všechny známé metody dosavadního způsobu života a začít používat způsobů, které jsou nevšední a nejsou opotřebované. Sama Pammrová říká, že je člověkem, který se nechce vydávat cestami, které byly vyšlapány někým jiným, stejně jako netouží po dosažení cíle, který je žádoucí pro ostatní. „Co dosažitelného je vně společenské ohrady, mne neláká. Malichernost! Míním jítí dále přes hranice běžných všedních poznatků. Co je na dosah všech rukou a všech mozků, pozbývá ceny. Nezdá se mi, že z těch známých, sedlou krví zbarvených sutin civilizace a z nečistých ostatků jejich vyvstane skvělé člověčenstvo, jehož sestava by byla přiměřena vesmírnému duchu.“ (Pammrová, 2017: 23)

Přes všechny tyto výzvy, o kterých autorka hovoří, žena může dosáhnout zářného cíle, pokud se po této cestě vydá sama. Ženy musí najít způsob, jak se vymanit z naučených způsobů chování a mluvy, a jak se navrátit k pravé formě svého ženství ve spojení s nasloucháním svému původnímu vnitřnímu hlasu, jenž určuje její pravé ženství. (Pammrová, 2017: 131) Pravé ženství můžeme chápat tak, že žena odmítne rozum, což jí umožní naslouchat svému vnitřnímu hlasu. Zároveň v ten moment bude schopna v sobě slyšet hlas přírody, který jí umožní návrat k ženství, tělesnosti a půdě. (Valdrová, 2004: 218) Pammrová vnitřním hlasem, který pomůže získat ženě její pravé ženství, pravděpodobně myslí bohyni Kybelé, která stála v čele kultu Velké Matky bohů, často ztotožňovanou s bohyní země. Pammrová říká: „Věřme však, že po uplynutí zmatkujícího tohoto období projeví se ONA, před níž odedávna chvěje se v bázni Muž. A v určité hodině promluví Svě Slovo Ta, která bdí nad životy veškerých světů. V očekávání hodiny té zachívají se pevně i plynné vrstvy naší sluneční soustavy a umírají smrtí příšernou ti a ty, kdož Ji zapírali.“ (Pammrová, 2017: 13-14)

3.2 Nadvláda mužů

Anna Pammrová měla od mládí nutkání přemýšlet o mužské panovačnosti a diktátorských tendencích a o ženské trpnosti a pasivitě, kterou považuje za ženskou přetvářku. Dále polemizuje o tom, jaké důsledky má tato ženská pasivita, která vede k ženské neschopnosti myšlenkově tvořit. „Ženy mluvily, vždy nejvíce, kdy toho bylo nejméně zapotřebí; a úmyslně mlčely o tom, o čem hlavně by měly svá dobrozdání podávat. Ale ony raději dřímaly, než aby si všímaly.“ (Pammrová, 1917: 13) Kvůli této ženské pasivitě začala Anna pohrdat vlastnostmi a skutky lidí, jimiž byla obklopena. Mrzutě přihlížela tendencím tehdejších dívek, které se ve své pasivitě vzdaly všeho proti své vůli ve prospěch muže. Její postoj vůči těmto dívkám je nelibý, protože z její perspektivy pouze posiluje ženě mužem připsané a žádoucí aspekty, jako je tělesný půvab a intelektuální zakrnělost. Pohrdala mužským pohlavním pudem, který podle Pammrové nemají muži pod kontrolou.

Muže podle autorky nejvíce přitahují ženy, které jsou ztělesněním tzv. „kultu ženství“, tedy ženy, které trpně přihlížejí mužské rozpínivosti. Jsou to ženy, od kterých se očekává půvab, něžnost a poslušnost. Autorka se nedokázala sžít s obrazem tehdejší ideální ženy, protože všechny aspekty, které do tohoto obrazu spadaly, byly jejím pravým opakem. Zmíněné aspekty ženu zbavovaly jejího pravého ženství. (Pammrová, 1917: 14) Žena byla lapena do „ženských půvabů“ a nechala se spoutat dialektikou. Muži ospravedlňovali toto spoutání ženy myšlenkou prvenství „Muže“. (Pammrová, 1917: 8) Byla vyobcována za uplatňování těchto názorů, jelikož podle většiny pohrdala ženskou něžností. Z jejího pohledu se jí ostatní pokoušeli zbavit její zářné životnosti a hledisko autorky bylo zdiskreditováno. (Pammrová, 2017: 16-17)

Anna Pammrová se ve svém díle staví kriticky k patriarchální hierarchii ve společnosti, která je podle ní spojena s nesprávným používáním jazyka, o kterém jsem se již zmiňovala v minulé podkapitole, jelikož je reprezentací institucionalizovaného vzdělání, jež podle ní má destruktivní vliv na lidské myšlení, omezuje schopnost člověka prožívat, cítit a podle jejích slov i skutečně žít. Problém, který spatřuje v užívání soudobého jazyka je ten, že nedokáže pravdivě postihnout ženskou zkušenost, tedy i prožívání ženy. (Jastrzemska aj., 2020: 191) Podobnou kritiku jazyka můžeme najít ve spisu *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním* od Friedricha Nietzscheho, který říká, že člověk vybudoval svět na pohyblivém základu. Tento základ je podle Nietzscheho pohyblivý, protože slovo se stává pojmem tehdy, když neslouží původnímu a individuálnímu prožitku. Pojem se pojmem stává tehdy, pokud se hodí na velké množství podobných věcí. Problém, který pak vyvstává, je ten, že považujeme věci nestejně za stejné a zapomíná se na odlišnosti v lidském prožitku. Dalším problémem je to, že pojmy vznikají z lidských snah, které nejsou dokonalé, a proto vymyšlené pojmy nikdy nemohou přesně a věrně popsat prožívanou skutečnost. (Nietzsche, 2017: 12-13)

Ve své básnické sbírce se Pammrová v úvodu vyjadřuje ke stávajícímu školství a popisuje svůj kritický postoj k organizovanému vzdělání: „Nejsem já ze žádné školy, nevstoupím do vaší školy, větřím pouta v oněch zdech“. (Jastrzemska aj., 2020: 190)

Jeden ze symbolů tohoto institucionalizovaného vzdělání představoval i její blízký přítel Otokar Březina. Pammrová píše o Březinovi Rajmundu Habřinovi: „Nemohla jsem se s novým společníkem slovně měřit. Z jeho kvapně sypaných vět, jaké v těch začouzených zdech nikdy nebyly proneseny, prýštil onen v zatrpklosti skrčený smích vtipných pohrdačů, břitce vrhajících pamfletistů. Jeho směs revolty maskované chvilkovou rezignací přerušovala jsem krátkými, ale ne krotkými poznámkami. Mé polověty s mračnou ironií nadhozené doplňoval on způsobem takovým, že mne zachvátila lítost nad jeho žíznící duší.“ (Křemenová, 2005: 39-40) Pociťovala v Březinově tvorbě jistou zaslepenost, jež byla dána jeho akademickým vzděláním a která způsobovala neschopnost pochopení perspektiv obou přátel. „On trpí hmotným světem – já trpím vědomím tohoto světa... Mezi jeho myšlenkovým světem a mým leží jakýsi divný, neúprosný stín; ten dává klamnou podobu jistým důležitým věcem a časem se prodlužuje.“ (Křemenová, 2005: 133)

3.3 Mateřství a manželství

Autorka vnímá prvotní hřích jako pád lidstva, kterým se lidé uvěznilí do koloběhu zvířecího rozmnožování, které zahrnovalo i zhmotnění těl lidí, což zapříčinilo to, že se dále nemohli rozmnožovat duševně. Muž se pak svým konáním bez ostychu zmocnil rodového živlu. Tomuto konání žena jen tiše přihlížela, zatímco zákon rodu byl zneuctěn. V důsledku toho, že se muž zmocnil rodového živlu, došlo k pohlavní diferenciaci, kterou muž zamezil ženě přístup k poznání její původní moci, a žena měla pouze přijmout jí nově určenou pasivní pozici. Autorka vyjadřuje své pohrdání těmito ženám, protože se nikdy nemohou stát matkami oduševnělejší generace. (Pammrová, 1917: 23-24)

Postoj Pammrové k mateřství byl komplikovaný. Měla pocit, že si se svými dětmi nerozumí, ačkoli se všemi silami snažila pochopit je a milovat je. Problematickým se jevil zvláště její vztah s druhým mužem Františkem Krohem, který byl údajně proklet za pohlavní hřích jednoho z jeho předků. (Křemenová, 2005: 81) Anna se tomuto svazku bránila, protože věřila, že ze vztahu s Krohem nemůže zplodit dítě, které by neneslo břemeno oné rodové kletby. „Že chtěla-li bych se odvážiti vzíti si ho, musím zroditi dítě,

keré by mělo srdce přeplněné láskou, kterou předkové jeho dluhují svým obětem.“ (Křemenová, 2005: 84) Pammrová se velmi dlouho ostýchala, než si Kroha za svého manžela vzala, jelikož měla pocit, že je to člověk bez lásky, který nepřišel na svět plodit, ale pouze ničit. Autorka věřila, že Kroh se bude snažit potlačit její individualitu a intelektuálnost. (Křemenová, 2005: 87)

Pammrová spatřovala veliký problém v žádostivosti mužů, která se rozpínala na všechny aspekty života. Muži jsou podle Pammrové vedeni mužskými pohlavními pudy a snaží si ženu tímto způsobem podmanit. Muži svou panovačností spoutají ženu, ničí její sny, city i myšlenky. (Pammrová, 1917: 13) Kritika Pammrové se pak obrací proti ženám, které pouze nečinně přihlížejí tomuto mužskému konání a věří, že tyto ženy jsou stejně jako muži odpovědny za posilování mužské nadvlády a jejich roztahovačností. „A kdo se odváží popřít, že lidstvo vůbec, jako dávný představitel plemenného nezdaru a erotického klamu není, zodpovědno za každou tragedii milostnou i manželskou.“ (Pammrová, 1917: 50) Dále se podivuje ženám, jak je možné, že nebyly schopny dříve vymanit se z tohoto spoutání. „Je téměř neuvěřitelné, že člověk pohlaví ženského mohl tak dlouho strpěti svérák pohlavní tyranie! – Byly ženy násilím ve jho to zapřahovány; ale – kdo nutil je schvalovati věkověké působení téhož a poddávati se i v myšlenkách kalnému proudu, v němž utonula ženina důstojnost i smyslová spolehlivost! A strhnuta tímto proudem, nemůže se mysl již orientovati ve chvíli nejdůležitější.“ (Pammrová, 2017: 113) Pammrová se dále zabývá otázkou erotické reformy a snaží se nalézt odpověď na zduchovnění pohlavních styků mezi oběma pohlavími. Ve svých snahách nalézt odpověď na tuto otázku není ale příliš úspěšná, protože v literatuře ani ve společnosti není zájem o tuto reformu. Literatura je podle ní protkaná erotikou, která nutí ženu myslet si, že je pro její život nutná a nepostradatelná. (Pammrová, 1917: 61) Pammrová věří, že žena může být osvobozena tehdy, pokud si uvědomí, že není pouhým přístrojem k páření. Podle jejího mínění se pak i ženy, které dosud žijí v nevědomosti a neosobitosti, stanou pravými ženami a určovatelkami míry životní síly. (Pammrová, 1917:67) Žena podle Pammrové do té doby bude žít v přesvědčení, že je stvořena děti pouze rodit, což je pouze nedůsledný mužský

kulturní výmysl. Muž bude i tak nadále erotismem otupovat ženskou stránku. (Pammrová, 1917: 70)

Pammrová odsuzuje pohlavnost jako takovou, protože věří, že je „nelidská“ a všechny nesnáze, kterými lidstvo trpí, započaly po objevení dvou pohlaví. Staví se kriticky i k přírodnímu zákonu, který prý nemůže vyžadovat činy, z nichž se rodí pouze nespokojenost, boj a dekadence. (Pammrová, 1917: 96) Manžel si upravil pohlavní pud pro své rozmary a manželka jim má zbaběle přihlížet. Toto stanovisko Pammrová ostře odmítá a říká: „Neníť přírodní ani kulturní nutností, že by která žena byla povinna slepě přizpůsobovati se omylům muže, s nímž ji pojí formalita.“ (Pammrová, 1917: 99-100) Formalitou, o níž se Pammrová zmiňuje, myslí svazek manželský, který z důvodů uvedených výše odmítá. „Věřím, že nežiji proto, abych stále jen poslušna někomu byla, nýbrž proto, abych, jsem-li zde, setrvala a setrvávajíc vyvíjela sebe. Věřím v moc Vůle a Zušlechtění, jež opět mne sblíží s Nekonečnem, jež vymaní mne z pout pavzdělání a učiní mne nezávislou na rodové omezenosti...“ (Pammrová, 1917: 112-113) Žena se musí vymanit ze stávající kulturní formy a odnaučit se naukám, které do té doby zahlcovaly její mysl. Až bude žena osvobozena od těchto pout, bude moci rodit oduševnělejší generace. Uvědomuje si, že tento úkol nebude jednoduchý, nicméně tvrdí, že ze zkaženého člověka se nutně musí narodit jen další zkažený člověk. (Pammrová, 2017: 135) Žena se vymaní z těchto pout pouze tehdy, když se zasadí o svůj duševní rozvoj. Ve chvíli, kdy žena opět najde spojení se ztracenou duchovní stránkou a rozhodne se jí naslouchat, pak bude moci přivádět na svět potomky, kteří budou žít spontánně a v souladu s přírodou. Podle Pammrové to bude moment, kdy duch opět zvítězí nad hmotou. (Pammrová, 2017: 137)

3.4 Panství nad přírodou

Feministická filosofie se zabývá problémem kontroly a dominance. Nejdříve se snažila použít tyto pojmy pro řešení problematiky sociální struktury, později se zaměřila

i na použití těchto pojmů v souvislosti se současnou ekologickou krizí. Podle feministické filosofie je nejdůležitější zaměřit se na formy dominance a útlaku, přičemž jednou z hlavních forem sociální dominance je útlak ženy. (Ondok, 1998: 54)

Dominanci člověka nad člověkem předchází sociální hierarchizace, která vede k vykořisťování přírody člověkem a dále vede i k dominanci člověka nad přírodou. Feministická filosofie se snaží zaměřit na vysvětlení této nadvlády člověka nad přírodou ve spojitosti s nadvládou muže nad ženou. Východisko radikálního feminismu je takové, že biologické odlišnosti jsou základním argumentem pro útlak ženy. Z biologické podstaty vychází, že žena má být matkou a vychovávat děti, proto je přírodou obdařena větší citlivostí, emocionalitou a pasivitou oproti muži, který je více racionální a aktivní. Kvůli těmto argumentům pak dochází k ospravedlňování nadvlády muže nad ženou. (Ondok, 1998: 55)

Podřízenost ženy muži byla až do moderní éry viděna jako něco, co bylo přírodou dané. Ženy byly postaveny do pozice slabšího pohlaví kvůli své biologické schopnosti reprodukce, což je z pohledu společenského žebříčku stavělo níže než muže, ale výše než zvíře. Tento historický koncept a spojitost mezi ženou a přírodou je základním argumentem pro hledání podobností mezi vztahem muže k ženě a vztahem muže k přírodě. (Barry, 1999: 107)

Tato spojitost mezi genderem a přírodou v sociální teorii je tématem již od konce 18. století, kdy Mary Wollstonecraftová vydala v roce 1792 knihu *Obrana práva žen*, ve které se snaží podat argumenty pro přiznání práv ženě, právo na držení majetku a právo na vzdělání. Vydání této knihy způsobilo pohoršené reakce ze strany společnosti, která začala vznášet dotazy typu „Pokud budou ženě přiznána práva, proč by neměla být přiznána i zvířatům?“ (Barry, 1999: 107-108)

Západní patriarchální společnost vytvořila dualismus mezi kulturou a přírodou v tom smyslu, že vlastnosti, které jsou typické pro muže, patří kultuře a naopak ty, které souvisí s ženou, patří přírodě. Vlastnosti, jež jsou typicky spojovány s mužem, jsou pak viděny jako nadřazené těm ženským. Základem feministické kritiky je právě analýza tohoto

dualismu, ve kterém jsou muži přisouzeny atributy jako rozum, kultura, abstraktní myšlení a výroba, kdežto ženě zase atributy jako emoce, konkrétní myšlení, tělo, příroda a reprodukce. Ženské fyziologické funkce jsou viděny jako takové, které mají blíže k přírodě, a proto jsou na sociálním žebříčku umístěny níže. (Barry, 1999: 109)

Antropoložka Sherry Ortner se ve svém bádání věnovala otázce „Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?“ Autorka ve své studii tvrdí, že druhořadé postavení ženy plyne ze spojování ženy s přírodou, jejíž vlastnosti jsou považovány za méněcenné a druhořadé. (Oates-Indruchová aj., 1998: 91) Ortner se snaží rozebrat problematiku logiky, ve které se přínos ženy kultuře mění v různých dobách, a zároveň dodává, že tato logika je velice vtíravá, jinak by ji všichni nepovažovali za samozřejmou. (Oates-Indruchová aj., 1998: 92) Každá kultura si vytváří svůj vlastní hodnotový systém, ve kterém připisuje určitým vlastnostem nadřazené nebo podřízené postavení. V tomto případě jsou veškeré aspekty, které jsou připisované přírodě, považovány za druhořadé. V rámci tohoto systému myšlení má totiž muž „něco“, co ho činí dominantním a nadřazeným, žena tuto kvalitu nemá, a proto je muži podřízena. (Oates-Indruchová aj., 1998: 96) Každá kultura se zároveň snaží o to, aby rozdíly v působnosti přírody a kultury byly evidentní a vzhledem k tomu, že má kultura schopnost přesahovat přírodní podmínky, které posléze dokáže přizpůsobit věcem pro sebe žádoucím, plyne z toho skutečnost, že sama sebe přírodě nadřazuje. (Oates-Indruchová aj., 1998: 97) Dále Ortner rozebírá tři roviny, proč si o ženě myslíme, že má k přírodě blíže. První z nich říká, že ženské tělo je spojeno s reprodukcí, jež je chápána jako součást přírody. Tuto kreativní schopnost muž nemá, proto se musí snažit věci vytvořit uměle prostřednictvím kultury. Prostředky, které muž využívá, jako jsou symboly a technika, se jeví jako věčné. Je zvláštní, že mužské snahy jsou také spojeny s činy, které jsou považovány za destruktivní, tedy například válčení a zabíjení jsou viděny jako hodnotnější, než schopnost život dávat. (Oates-Indruchová aj., 1998: 100) Problémem logiky v této rovině je ale to, že žena stejně jako muž má vědomí, díky kterému je uznána její účast na utváření kultury, protože je schopna, i přes přiznání svého podřízeného postavení, podílet se na dialogu, který formuje společnost. (Oates-Indruchová aj.,

1998: 101) Druhá rovina říká, že sociální role ženy je považovaná jako bližší přírodě. Žena je díky svým reprodukčním schopnostem postavena v kulturním procesu do pozice, kdy je uvězněna do rodinné skupiny. (Oates-Indruchová aj., 1998: 102) Dítě je na ženě závislé, protože by bez matky nepřežilo. Dítě je považováno za bližší přírodě z toho důvodu, že neumí chodit ani mluvit, ani nemá vyvinutou morálku a hodnotový systém, proto dítě není považováno za plnohodnotného člena společnosti. Automaticky z toho pak vyplývá, že pokud je dítě bližší přírodě, pak nutně i matka musí být přírodě blíže. (Oates-Indruchová aj., 1998: 103) Problém, který v této rovině vyvstává, je ten, že žena děti socializuje, aby se plnohodnotnými členy společnosti staly. Z toho vyplývá skutečnost, že žena zde zastupuje kulturu. (Oates-Indruchová aj., 1998: 105) Poslední rovina říká, že psychika ženy je chápána jako bližší přírodě. Role, jež byla připsána ženě, utváří její psychiku. Ženská psychika je více orientovaná na konkrétní pocity, lidi a události. Mužská psychika je považována za objektivní, protože muži vytváří vztahy na základě abstraktních kategorií. (Oates-Indruchová aj., 1998: 106-107) Vztahy, které si vytváří žena ke světu, se jeví jako bližší přírodě právě proto, že jsou konkrétní. Problémem v poslední rovině je fakt, že žena je ztělesněním všeobecných lidských hodnot, které přesahují určité sociální kategorie, jako je pohlaví, věk nebo krása dítěte. (Oates-Indruchová aj., 1998: 108-109)

Jedním z výrazných motivů v díle Anny Pammrové je právě její kritika moderní společnosti, civilizace, kultury a technického pokroku. Věří, že nastolený systém vztahů ve společnosti je nefunkční a způsobuje disharmonii. Právě tato disharmonie se promítá i do světa přírody. Člověk vytvořil síť vztahů i sociální hierarchii a sám se jmenoval jejím pánem. Nicméně toto dílo stvořené člověkem je pouze divadlem, kterému lidé uvěřili a sami pro sebe si vytvořili vězení a takové formy útlaku své vlastní existence, že pro běžného člověka není možné prohlédnout tento nepravý způsob bytí. Jako pozitivní autorka vnímá, že člověk stále touží po vnitřní naplněnosti a touží najít cestu ke svému pravému bytí, které není zničeno vším falešným, co člověk stvořil. (Pammrová, 2017: 131-132)

Autorka hovoří o tom, že typický člověk moderní společnosti je „nadmutý jako utopenec“, protože je přesycen školskou učeností a neustále se zaobírá myšlenkami pouze v rámci hranic vzdělávacího systému, ale zapomíná přemýšlet vně těchto hranic. (Pammrová, 2017: 41-42) Moderní člověk vše činí pod záštitou osvobozujícího pokroku, který vede pouze k odlidštění celého lidstva. Člověk otupil své smysly vzdělaností a touží po poznacích a materiálním zisku. (Pammrová, 2017: 39) Moderního člověka vnímá jako bytost, která je nenasytná a touží si podmanit celý svět, aby v něm mohl uspokojovat svou žádostivost. Lidstvo se chvástá vybudovaným světem, který se mezitím všude hroutí, avšak člověk je pyšný na své zlepšovací metody a neosvědčené plány. (Pammrová, 2017: 34) Lidé se vždy snažili ve jménu pokroku nastavovat nové reformy a výchovné metody, nicméně vždy vše činili opotřebovanými naukami, v jejichž důsledku společnost nikdy nedocílí uspokojivé nápravy. Společnost touto cestou nepostoupila ani o krok ke světlému cíli, protože nové reformy vytvořené na starých základech byly vždy po čase zbourány a nově budovány. Teoretická znalost prostředků nezaručuje podle autorky nápravu společnosti v praxi. (Pammrová, 2017: 55-56) Lidstvo je zahlceno různými vymoženostmi, v důsledku kterých se vzdaluje od zárného ducha Životnosti. Tvůrci těchto vymožeností připravili svými reformami, příkazy, zákazy a vědami lidstvo o čerpání poznatků přímo u mateřského zdroje. (Pammrová, 2017: 80-81)

Vědecký přístup ke světu je pouze další metodou, jak si udržet vládu nad světem a přizpůsobit si ho ke svému užítku. Muž se snaží podmanit si přírodu, stejně jako si podmanil i ženu a donutil ji svým konáním k mlčení. (Pammrová, 2017: 134) Muž volil k podmanění přírody stejné metody, jaké užíval při podmanění ženy a zvířete. Důsledky tohoto ovládnutí způsobily nepřátelství a revoltu na obou stranách. (Pammrová, 2017: 88) Pammrová říká: „V poměru v tom, jak „zlepšuje“ si existenci, zhoršuje si látku, z níž je sestaven. Čím více „ovládá“ přírodu, tím více se stává otrokem zhoubných nepřirozeností. Zanike-li rasa, národ, společenská třída, nechť jen sobě samé přičte vše, co vytýká jako nespravedlivost osudu.“ (Pammrová, 2017: 109) Pammrová říká, že na světě je dvojí druh lidí. Prvním typem je ten, který respektuje život v každé podobě. Pak je podle autorky

druhý typ člověka, který se snaží přetvořit a zničit to, k čemuž byli lidé stvořeni. Tvrdí, že dokud bude společnost vedena vědou, která rozhoduje o veřejných i soukromých záležitostech, bude cesta k našemu prvotnímu poslání marná. Muž vítězí ve svých snahách díky rozumu a osobní vůli. Žena jeho činům podléhá, protože se rozumu i vůle vzdala. (Pammrová, 2017: 39-40) Pammrová říká, že dnes vítězí technika a věda, ale vzápětí klade otázku, nad kým vlastně vítězí. Lidé si podle autorky „budují peklo pro svou duši“, když věří, že pokrok zlepší kvalitu jejich života. Sama si totiž myslí, že technický ani vědecký pokrok nemůže pomoci člověku na jeho cestě k poznání sebe sama, protože obojí podporuje pouze materiální stránku života. Většina lidí touží po vítězství nad přírodou, protože věří, že pokrok dá odpovědi na jejich existenční otázky. (Pammrová, 2017: 57-58) Většina lidí netouží po smíru s přírodou, avšak pokud někteří ano, věří „že ke smíru s Přírodou stačí: odhoditi na několik týdnů kulturní masku, břímě znechuceného luxu a povalovat se bezstarostně, s obnaženými údy v trávě a v písku, metat kozelce, šplhat po ráhně; a konečně bavit se objevem, že pod hřejivým sluncem netřeba mítí oděvu, ani výhřevných kamen, ani elektrických svítilen.“ (Pammrová, 2017: 73) Autorka říká, že pokud se člověk chce účastnit vlastního životního děje, pak má zahodit vědu a klamné poznatky, které byly dosud nashromážděny. „Útěkem z bludného okruhu lžikultury nedojdeme kýženého blaha, dokud se nezhostíme vlivů protiživotních nauk, které vznikly v předrážděných hlavách.“ (Pammrová, 2017: 74)

V závěru této kapitoly nastíním možné spojitosti mezi myšlením Anny Pammrové a ekofeminismu. Ekofeminismus, jako jeden z proudů feminismu, se snaží bojovat proti útlaku přírody, která se rodí z mužských rukou. Úkolem feminismu musí být boj proti pojmové soustavě, díky které se mužům daří držet ženy v podřízeném postavení. Tento boj pak musí směřovat k osvobození přírody v rámci pojmové soustavy. Příroda v pojmové soustavě náleží ke všemu, co je ženské, naopak pokrok je spojován s atributy mužskými. Všechny vlastnosti jsou velmi ostře zaryty do vnímání našeho světa. Ve chvíli, kdy bude jazyk přetvořen, bude žena moci být vnímána jako rovnocenná muži, nikoli jako pouhé zvíře. (Kohák, 1998: 124) Současný ekofeministický proud se zabývá environmentálními

důsledky vítězství muže nad ženou a kultury nad přírodou. Tímto důsledkem je kritický stav přírody. Vědecká revoluce způsobila to, že obraz přírody byl přeměněn na pouhý fungující nástroj, který byl upozaděn a umlčen, byla způsobena smrt přírody. Jak jsem se již zmiňovala ve své bakalářské práci, to stejné se působením mužských vlivů stalo i ženě. Z přírody a ženy se stal snadno ovladatelný stroj, kterému byla patriarchální hierarchizací odňata jeho chaotičnost. Ve chvíli, kdy přírodu a ženu vnímáme jako stroj, můžeme ho snáze chápat a uchopit. Se změnou tohoto pohledu se člověk stal pánem nad přírodou a muž pánem nad ženou. Současné feministky věří tomu, že je zapotřebí narovnat vztahy mezi mužem a ženou, stejně jako kulturou a přírodou, protože jedině tehdy může být zužitkována ženská životní zkušenost, která povede k ochraně přírody a přeměně společnosti. (Javorská, 2010: 20)

Závěr

Anna Pammrová nebyla jedinečná jen díky svým výlučným postojům ohledně takzvané ženské otázky, ale i ve svém postoji k moderní civilizaci a společnosti. Její jedinečnost tkví v postojích, které se vymykaly tehdejší době, zejména její názory na ženskou pasivitu a podřízenost mužům v manželství. Dále její názor na mateřství, jelikož věřila, že bez přetvoření společenských základů nebude společnost schopna produkovat jedince, kteří jsou lepší než generace předchozí. Autorka se ve svém myšlení vymyká i dobovým snahám ženského hnutí, které toužilo získat pro ženy sociální rovnoprávnost, ale Pammrová se odmítala k dobovým feministkám řadit, protože tvrdila, že jejich snahy k ničemu nepovedou, pokud budou pokračovat v hranicích, které nastavili muži, a které Pammrová zároveň považuje za zkažené. Autorka vnímá jako esenciální to, že budou přetvořeny veškeré dosavadní základy. Na nových základech pak bude možno vybudovat novou společnost, která bude schopna lépe postihnout ženskou zkušenost. Pammrová chápala svět jako vystavěný na špatných základech, na kterých nemůže vzrůst nic lepšího. Ve své práci jsem se snažila nastínit, jak tato kritika vypadala. Pammrová se stavěla na odpor vůči institucionální vzdělanosti, která společně s jazykem vytvořila nejen pro ženy, ale i pro celé lidstvo pomyslné vězení, ze kterého se lidé nejsou schopni osvobodit. Myšlení lidí je podle Pammrové protkáno metodami a technikami, které nikdy nepřinesly světu nic dobrého. Lidé se stále snaží zavádět nové formy společnosti, zákony a příkazy, které následně odstraňují kvůli jejich nedostatečnosti.

Zprvu jsem se v práci snažila nastínit, jak život Anny Pammrové formoval její filosofii stejně jako její nevšední názor na muže a jejich chování vůči ženám. Autorka vyjadřuje svou nelibost vůči formálnímu svazku manželskému, protože se snaží ženu pouze spoutat a umlčet její pravou ženskou podstatu. Pammrová si za manžela vzala muže, který se právě o to vše snažil. Chtěl zadupat její individualitu a inteligenci a učinit z ní poslušnou manželku, která splní všechna jeho přání. Manželství ovšem trvalo pouhé tři roky, protože Anna nesnesla všechny nároky, které po ní manžel požadoval. Z tohoto důvodu se Anna

kriticky staví k ženám, které v mužův prospěch učiní vše, na co jen pomyslí. Odmítá jejich pasivitu a zbabělost, do které samy svým netečným přihlížením zabředly. Anna se mezi tyto ženy nechce řadit a motivuje všechny ženy, které jsou ochotné vystoupit z dosavadních forem žití, aby začaly poslouchat svůj vnitřní hlas a opětovně našly spojení se svou duševní stránkou, která jediná je může osvobodit od mužské žádostivosti. Až se ženy vymaní z dosavadních společenských forem, nauk a náboženství, pak budou schopny plodit generace, které se opět navrátí k přírodě a budou vedeny svou intuicí a naslouchat svému vnitřnímu hlasu.

Ze stejných důvodů Pammrová odmítá tehdejší proud ženského hnutí, které se snažilo dosáhnout sociální rovnosti. Pammrová nevidí žádná pozitiva v tom, že ženy budou rovny mužům, pokud tato obnova má probíhat soudobými způsoby i technikami. Možná právě i z tohoto důvodu její filosofie nikdy nebyla pochopena, jelikož snahy tehdejších žen byly motivovány pouze dosažením něčeho, co vybudoval muž. Anna Pammrová se stranila společnosti a nejradyji byla sama, protože nikdo nemohl ovlivňovat její myšlenky a byla schopna svobodně myslet. Byl to život, který prožila v nepochopení a osamění, ale troufám si tvrdit, že to Pammrová preferovala. Ve svých dílech se mnohokrát zmiňuje, že raději zůstane věrna své podstatě, než aby poslušně následovala ostatní. Věří tomu, že pokud zůstane věrna sama sobě, pak zůstane věrna i vesmírné podstatě.

Ve svých myšlenkách nekompromisně kritizuje i vědu a technický pokrok, protože z jejího pohledu je to jen další z mužských způsobů, jak si udržet nadvládu nad světem. Kritice vědy a techniky jsem se věnovala v poslední kapitole, ve které jsem uvedla, že Pammrová nevidí ve vědě ani technickém pokroku cestu, jelikož obojí zabraňuje člověku poznat sám sebe. Věda podle Pammrové zapříčiňuje odlidšťování společnosti, protože jsou postupně otupovány city, než vše přejde do stadia úplně duševní mechanizace. Společně s vědou, kterou považuje za mužskou doménu, kritizuje i soudobý materialismus, kterým je společnost otrávena. Lidé se podle jejího mínění nechávají otupovat hmotou a zapomínají na duševní stránku, která pod vlivem těchto elementů chřadne. To je pro Pammrovou nepřijatelné, jelikož, jak jsem se již zmiňovala, lepší svět podle Pammrové

může člověk vytvořit pouze tehdy, kdy duševní stránka zvítězí nad hmotou, čímž bude narovnána dosavadní nerovnost mezi mužem a ženou.

Myslím si, že myšlenky Anny Pammrové jsou doposud velmi aktuální, zejména v dnešní době, kdy člověk pod vlivem médií a zbytečných zahlcujících informací zapomíná na sebe. Dílo Pammrové by mohlo motivovat ty, kteří jsou, podobně jako byla Pammrová ve své době, otráveni materialismem, který pouze odvrací pohled od závažných světových i existenčních problémů. Z mého pohledu Anna Pammrová předběhla svou dobu ve svých myšlenkách a dnes by ji environmentální feministky považovaly za modlu. Nicméně se domnívám, že by o to Anna Pammrová vůbec nestála. Svou práci zakončím citátem Anny Pammrové, který výstižně shrnuje její filosofii: „V Pravdu se vnořit – Stvořeného se kořit!“

Seznam literatury

ABRAMS, Lynn. Zrození moderní ženy: Evropa 1789-1918. Přeložil Eva LAJKEPOVÁ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-060-8.

ÁRNASON, Jóhann Páll, Zdeněk BENEŠ, Christiane BRENNER, et al. Dějiny, smysl a modernita: k 75. narozeninám Miloše Havelky. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, 2019. ISBN 978-80-7571-039-0.

BAHENSKÁ, Marie. Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Praha: Libri, 2005. Gender sondy (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-38-5.

BAHENSKÁ, Marie, Dana MUSILOVÁ a Libuše HECZKOVÁ. Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století. České Budějovice: Veduta, 2011. ISBN 978-80-86829-79-1.

BARRY, John. Environment and social theory. London: Routledge, 1999, xiii, 239 s. : il. ; 24 cm. ISBN 0-415-17269-1.

ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. Marie Riegrová, rodem Palacká: její život a skutky. Praha: Národní tiskárna a nakladatelství, [1892].

HORYNOVÁ, Michaela. Ekofeministická etika v životě a díle Anny Pammrové. Diplomová práce. Brno: Masarykova Univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra environmentálních studií, 2015. Vedoucí práce: doc. Mgr. Bohuslav Binka, Ph.D.

JASTRZEMBSKÁ, Zdeňka, Dagmar PICHOVÁ a Jan ZOUHAR. Jen mít dosti sil!: ženy v dějinách české filozofie a vědy. Brno: Host, 2020. ISBN 978-80-275-0387-2.

JAVORSKÁ, Zora. Skryté výzvy ekofeminismu. Gender a Výzkum [online]. Institute of Sociology, Czech Academy of Sciences, 2010, 11(2), 16 [cit. 2022-06-15]. ISSN 2570-6578.

KOHÁK, Erazim. Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-63-X.

KŘEMENOVÁ, Alma. Anna Pammrová - životopis. Tišnov: Sursum, 2005, 238 s. ISBN 80-7323-113-1.

LENDEROVÁ, Milena, ed. Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Vyd.1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Česká historie. ISBN 978-80-7106-988-1.

NAGL-DOCEKAL, Herta. Feministická filozofie: výsledky, problémy, perspektivy. Přeložila Hana HAVELKOVÁ. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-68-7.

NIETZSCHE, Friedrich. O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním. Třetí vydání. Přeložil Věra KOUBOVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2017. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 978-80-7298-527-2.

OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. Dívčí válka s ideologií: klasické texty angloamerického feministického myšlení. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-67-2.

ONDOK, Josef Petr. Člověk a příroda: hledání etického vztahu. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. Studium. ISBN 80-7192-239-0.

PAMMROVÁ, Anna. Cestou k zářnému cíli. [Tišnov]: Sursum, 2017. ISBN 978-80-7323-316-7.

PAMMROVÁ, Anna. Alfa: embryonální pokus o řešení ženské otázky. Klatovy: C.M. Höschl, 1917, 180 s.

PAMMROVÁ, Anna. Antieva. Tišnov: Sursum, 2003, 171 s. ISBN 80-7323-036-4.

PLAMÍNKOVÁ, Františka. Občanská rovnoprávnost žen. V Praze: Státní školní knihosklad, 1920. Občanská knihovna (Státní školní knihosklad).

ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. Feministická kritika pokroku a moderní vědy v díle Anny Pammrové. In Linková, M., Červinková, A. (eds.). Myšlení hranic: genderové pohledy na racionalitu, objektivitu a vědoucí subjekt. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2005, s. 98-113. ISBN 8073300508.

URBÁNKOVÁ, Vlasta. Navštivte mne s podzimem: Anna Pammrová a lidé kolem ní. Druhé doplněné vydání. [Tišnov]: Sursum, 2016. ISBN 978-80-7323-302-0.

VALDROVÁ, Jana. Abc feminismu. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN isbn80-903228-3-2.

Ženské listy: časopis pro záležitosti žen a dívek československých. V Praze: F.A. Urbánek, 1926. ISSN 1802-7237.